This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥श्रीगणेशाय नमः॥ रुक्मिणीशपदद्वंद्वं निधाय हृदि मंगलं॥ कुर्वतां सर्वकार्याणि निर्विघ्नं प्राः कार्यसंपदः॥ इह जीवत्पितृकस्य साधारणेषु स्नानसंध्याब्रह्मयज्ञोपासनादिषु नित्येषु ग्रहणस्नानादिषु च नैमित्तिकेषु उद्धाहोमतुलापुरुषादिषु च काम्येषु अविशेषादप्रतिबद्ध एवाधिकारः॥ एवमनित्येषु मघादिनिषिद्धेषु नैमित्तिकेषु चांतर्वत्नीपतिसमुद्रस्नानादि निषिद्धेषु काम्येषु चायुःकामादितिथिविशेषे नखादिनिषेधेष्वपि चाविशेषादप्रतिबद्ध एवाधिकारः॥ श्रीः॥ एवमनित्येषु घटादिस्नानरीक्षणादिषु॥ नैमित्तिकेषु ग्रहणभयादिनिमित्तजीर्णवस्त्रधारणादिषु काम्येषु चायुःकामादि गर्भादिनामग्रहणादिवर्जनरूपेषु पर्युदासेषु अर्थविशेषादवाप्रतिबद्ध एवाधिकारः॥ एषु चित्तत्र स्नानाधिकाराविशेषदर्शनादेव गम्यते॥ निषिद्धेषु केषुचित्कदाचित्क्वचित्प्रतिप्रसवात् पुनराधिकारोपि गम्यते तदेतदुभयं मन्वादिस्मृतिषु॥ तट्टीकाद्यविचारार्थेषु हेमाद्र्यादिनिबंधेषु च तत्र तत्र भिन्नेषु प्रकरणेषु विचार्यास्तीति सर्वमेकत्र संगृह्य सम्यग्विचार्य संक्षेपेणानुष्ठानसौकर्याय निरूप्यते॥ तत्र तावन्निषिद्धानि॥ तत्र मनुः॥ पादुके चोत्तरीयं च तर्जन्यां रूप्यधारणं॥ न जीवत्पितृकः कुर्याज्ज्येष्ठभ्रातरि जीवतीति॥ पादुके काष्ठमय्यौ॥ निरुपपदप्रयोगे तत्रैव शक्तिनिरूपणात्॥ उत्तरीयं चोपरिवासः॥ तच्च नोपरिवासोमात्रं निषिद्धं अपि तु स्कंधे परिमंडलं वस्त्रमुत्तरीयं कुर्यात् दुकूलोत्तरीयाभावे एकांगुलं द्व्यंगुलं त्र्यंगुलं चतुरंगुलं वा सूत्रेणैव कृतं परिमंडलं उत्तरीयं कुर्यादिति जात कूर्णालोत्तरीयं निषिद्धं॥ एतेनैव यज्ञोपवीतद्वयधार्यं श्रौतस्मार्ते च कर्मणि॥ तृतीयमुत्तरीयार्थे वस्त्राभावे [illegible] नदिष्यत इति॥ विश्वामित्रोक्त

त्र

Acc. No. ~~822~~ M1462
Title - जीवत्पितृकनिर्णय (संपूर्ण)
Author - रामकृष्ण भट्ट
Date - ?
Sub - धर्म
folio - 18
Xerox - 36

K.K.S.U LIBRARY RAMTEK 441 106 M1462 Dist Nagpur

Checked 2012

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्प×

मुत्तरीयस्थानापन्नं तृतीयमुपवीतमपि निषिद्धं ॥ उपारयस्त्रमात्रं तु तस्यापि भवस्य एकवस्त्रस्य ॥ एकवस्त्रो न भुंजीयान्न कुर्याद्देवतार्चनं ॥ नचार्चये
द्द्विजान्नान्यत्कुर्याद्दैवं विधानर इति ॥ गोभिलेन कर्मनिषेधात् इति च सर्वकर्मस्वेकवस्त्रनिषेधो ज्ञेयः ॥ भोजनादि यहणं न दाहरणार्थं मन्यावश्यकत्वार्थं च ॥
नन्वेकवस्त्रइ यस्य सामान्यरूपत्वाज्जीवत्पितृकस्य सर्वोत्तरीयबाध इति चेन्न ॥ उत्तरीयपदं द्वैयोगाविशेष पिजात कृष्णादीनोत्तरीयरूढिविशेषात् ॥ श्रीः ॥
रूढस्य योगापहारित्वात् ॥ यथा पितृरात्रादि अवाहीनत्राद्वं ऽयमिहापि ॥ तर्जन्यां प्रदेशिन्यां रूप्यधारणं ॥ इह तर्जनी रूप्यधारणस्य विशिष्टस्य वाद्वयवी न
नब्राह्मणं हन्यादिति ब्राह्मणहननस्येव ॥ अन्यथा ॥ रूप्यमयमणिबंधालंकारादि वर्जनप्रसंगात् ॥ एतानि जीवपितृकज्ञानकुर्यादिति वाक्यार्थः ॥ यत्र तु निस्तन
मित्तिककाम्ये पु पादुकादि धारणं विहितं ॥ तत्र नायं निषेधः ॥ अस्य सामान्यरूपत्वात् ॥ तस्य च विशेषवचनबलीयस्त्वात् ॥ ननु चैतस्य विहिताविहितैक विषय
न सामान्यरूपत्वं तस्यापि जीवद्जीवत्पितृकविषयत्वेन सामान्यरूपत्वात् विपरीतापि बा ध्यबाधकभाव इति चेन्न ॥ तस्य प्रकरणाद्याम्नातस्य
मृतपितृकमात्रविषयत्वेन निसानि संयोगविरोधापातात् तेनायमेव निषेधो बाध्यत इति युक्तमुत्पश्यामः ॥ यथास्तु मंतुः ॥ स्पष्टाभाना पत्तौ तेषु पि
तोयात् पितामहः ॥ कृतेषु पुत्रपौत्राणां माधानेनैवकारयेत् ॥ इति यदापित्रादिरकृताधान स्तिष्ठेदिति धारस्यार्थ ॥ आर्विस्परूपकारणस्य राग प्रात् सा कु
र्यादिति ॥ भास्यार्थ ॥ मृतपितृकस्यापि विधमानपितामहकस्य नाधानमिति दर्शयितुं पितामहग्रहणं ॥ अनुज्ञायां न निषेधः ॥ अनुज्ञातस्तु कुर्वीत नरो लक्षणवर्जनेय

2

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भवितनैवोक्तत्वात्॥ अग्रजस्त्वकृतदानाग्निरादध्यादनुजः कथं॥ अग्रजानुमतः कुर्यादग्निहोत्रं यथाविधीति च स्मृत्यंतरस्मरणात्॥ पितापितामहोयस्य अग्रजो
वाप्यनग्निमान्॥ तपोग्निहोत्रमंत्रेषु न दोषः परिवेदने इ स्मृत्यंतरस्मरणात्॥ तपोयानप्रस्थस्तन्यासाश्रमो॥ यानप्रस्थैस्तैवचा॥ आग्निहोत्रं तदुपकारकमाधानं॥
मंत्राविद्याध्ययनं॥ मंत्रसाधनं वा॥ उत्तरानुराधादनाग्निमानितित्रितयापलक्षणं॥ एकमंतुवास्यक्रवाम्यतयांच्येतदनुज्ञाविषयं॥ एवमेवसोमादावपि॥ पित्रा
विद्यमानेषु दिष्वकृतसोमयागादिषु सत्सु पुत्रादेरनधिकारः॥ तथा च त्रिकांडमंडने॥ परीष्टि दोषसंमासोन यष्टव्यं कदाचन॥ दर्शेष्टी पौर्णमासेष्टी सोमइत्यामग्निसंग्रहं॥ श्रौः॥
अग्निहोत्रंविवाहं च प्रयोगप्रथमस्थितं॥ न कुर्याज्ज्ञानकज्येष्ठसोदरस्याप्यकुर्वतीति॥ दर्शपौर्णमासयोः प्रथमग्रहणकृतपौर्णमासप्रतिबंधादनाद्याकृतदर्शापि
दोषं वक्तुं॥ एवमग्निसंग्रहाग्निहोत्रयोः कृताधानस्याकृताग्निहोत्रस्यापि विवाहग्रहणं भ्रातमात्रविषयं॥ प्रथमग्रहणं पुनराधानादौ पित्रादेरकृ
दि तपुनराधानेष्वपि पुत्रादेर्दोष इति दर्शयितुं॥ अपित्रा तु नापितामहः संगृहीतः॥ सोदरइत्यसोदराणामदोष इति दर्शितं॥ अत एवैतन्नैवोक्तं॥ क्षेत्रजा
दयनीआतविद्यमानेऽप्यसोदरे॥ नाधिकारो न चाधानेऽस्ति किंतु दर्यापचारस इति॥ पूर्वोक्तक्षेत्रजादीनामपि तरमपि प्रसोसोदरत्वं॥ उत्तरोर्ध्व दत्तकादी
नां मातृतोप्यसोदरत्वं॥ यागादावप्याज्ञायां न दोष इति तत्रैव॥ पितायस्याग्रजाभ्राता न कुर्यात् पितामहः॥ तपोग्निहोत्रयज्ञं वा ज्ञयाकुर्यात्कृताश

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पादिति॥ निमित्तविशेषवशात्संज्ञाविनाप्यदोषः॥ स्कमंतुनाक्तः॥ असतनासंकचिकेसावानास्तिकोवाथवात्र्यः॥ कनीयान्धर्मकामसक्त आधानमप्यकारयदिति॥

अग्रज इति पुत्रादेरूपलक्षणं॥ आधानमिति यागादेः॥ अथयातस्तपतितःक जात्यंधबाधिरपंग्वादि संग्रहार्थं॥ आज्ञायामपि क्वचिद्दोषः॥ ध्रू

स्या चिद्धदोषइ स्कंदात्रिकं उमेडनां॥ ज्येष्ठश्च द्वाविहीनस धानं न दद्युरज्ञया॥ पितुः स्वयमनुज्ञानादधीतकदाचनेति॥ अत्रापि नादेय अधिकार ण्य

पितदाज्ञया पुत्रादेराधानादि कुर्यात्॥ यद्वा तत्रानुज्ञैव कुर्यान्न पित्रनुज्ञयेति नास्त्यर्थमिति काचित्॥ अन्ये त्वाहुः॥ निषेधास्ताव सर्वविषयाः॥ तत्राधि

प्रति काराणि पुत्रादेर्विशेषतः प्रतिप्रसवाभावात्॥ पुत्रादेरनधिकार एव॥ प्रसवस्थानि तु पाथेकवाक्यतया अनधिकारणमेव विषयीकुर्वंति॥ तत्रापि

विधाऽनधिकारी॥ अंधादिर्नास्तिकश्च॥ तत्रापि कदाचित्क्लीब स नास्तिकस्तोषेन दपगम पुनः करणशक्या पनधिकारणं चाल्प बाधना प्युपपन्नो कार

कुबाधस्य न्याय्यत्वात्॥ जात्यंधपतितादीनां तु पत्न्यादावनधिकारिण्यपि तदाज्ञयैवाधानाद्यधिकारः॥ न्यायवचनासिद्धानधिकारोपजीवनेन

तमनो [illegible] नुकूलमात्रार्थत्वात्साश्वाक्य स्पातिलाघवात्॥ अतिनास्तिकादौ तु पित्रादावनधिकारिणि असतनास्तिकत्वाधानादिकरणसंभवात्॥ स्मृति

नाविवृत्तानप्यग्रजानुमतेर्नैवाधिकारः॥ पितुस्त्वनुमत्यादिना॥ निषेधबाधकत्वाद्वा वाक्यबाधकत्वयानि षधप्रतिप्रसवार्थं [illegible] घव [illegible] अतएव [illegible] यावविशेष

णहीनेइ स्कंदा॥ एतादृषयमववर्चांद्दारैस्त परिविंधनान्वि होत्रणेन ज्येष्ठति हारीतवचनं ज्ञेयं॥ [illegible] पवानुमत्या कनिष्ठकृताधानादौ [illegible] नास्ति [illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेश्रायश्चित्तादि(द्वि)पर्व्वकर्माधानादिप्रवृत्तेत्रजीवद्वाहान्नित्यपार्व्वणश्राद्धाधिकारोपि तन्न दृष्टं पश्चाद्द्वाह दोष एव॥ आधानादौ तु नाना। यदा तु कदाचिन्नास्तिक्य
नाग्न्याधानाधानादिकरणसंभावना तदानुज्ञया विना नाधिकारः॥ अधिकारिणि तु पित्रादौ दूरायास्त एवानुज्ञया अधिकार इति॥ तथा कात्यायनः॥ सपितुःपितृकृत्येषु
पुत्राधिकारो हि विधानात्॥ न जीवन्तमतिक्रम्य किंचिद्दद्यादिति श्रुतिः॥ निगमश्च स एव॥ पितृजीवति तु नैतन्मातामहाः॥ पितृकृत्यानि श्राद्धतर्पणस्वधाकारपितृ
तृप्त्यर्थदानादीनि निषिद्धानि श्राद्धे ब्रह्मसपिण्डीकरणान्तःश्राद्धन्यायित एवमापन्नामनुष्यापि तन्नश्राद्धानि॥ न स्त्री ब्राह्मणादीन् दद्यादिति तन्॥ तन्मात्रपरं तदुभय
परं वा मातामहानाम्॥ मनुष्यापि तन्मात्रपरं तत्तु जीवत्पितृकविषयमेव मन्ये॥ अयं च निषेधो विशेषणानि पञ्चमानि दर्शकान्यानि अहरहरमावास्यादौ
सर्वचंद्रग्रहणादौ पुत्रपश्चादिपञ्चार्थं न यन्माच्यायाहतानि तर्पणश्राद्धादीनि विषयीकरोति॥ तत्र सापितुः कस्मिंश्चित्काले कस्मिंश्चिद्देशे कस्मिंश्चिन्निमित्ते कस्मिं
श्चित्कर्मणि तर्पणश्राद्धादीनां प्रतिप्रसवो दृश्यते तत्र तानि तस्यानुष्ठेयानि भवन्ति॥ यत्पुनः क्वचिदपि प्रतिप्रसवसाधितस्याविद्वदादेर्वा ननुष्ठेयानीति॥
सामान्यनिर्णयः॥ तत्र चानेकधस्याभिगततात् प्रतिप्रसवानुरूपितपारस्य ब्रातदोविषयाणामवगतनेषध्याविषयत्वनानुष्ठेयं सुज्ञानामाति प्रतिप्रसवाव
षयानि रूप्यते॥ तत्र मे नाम णीयपर्यारिशिष्टे॥ उद्वाहपुत्रजनन पित्र्यपंयासोमकमख॥ तीर्थब्राह्मणआयातषडेतजीवतःपितुरिति॥ उद्वाह इति स्वस्य
पृष्ठी यादृश्विवाहेन प्रथमादिवाहे॥ प्रथमविना हस्यापितकृतं सात्॥ नांदीश्राद्धं पिता कुर्याद्यपाणिग्रहे बुधः॥ अत ऊर्ध्वं प्रकुर्वीत स्वयमेव तु नांदीमातान्॥

CC-0. In Public Domain. Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सेत्र हव्यवचनात् ॥ पुत्रजननइति पुत्रशब्दोपलक्षणपरः ॥ पुमांसत्रयमपुत्राजायरत्नातिसामानाधिकरण्यप्रदर्शनादिति नारायणीयवचनो साधितं ॥ श्रीः ॥
जननशब्दोपि उपलक्षणसर्वसंस्कारपरः ॥ दितादक्षिणात इति-बौलापनेवापनयपुत्रामिति-चापनयननियमदर्शनात् ॥ ततश्चापय मात्रस्पगर्भाधानादिविवाहांत
सर्वसंस्कारइष्कृत्यभवति ॥ पित्र्यप्रयामिति-चातुर्मास्यादि [illegible] महादिदत्तयज्ञसोमादिकमखइति सोमयागततीयसवने ॥ तीर्थइति तीर्थ [illegible] मातिसस
निमित्त ॥ नवृद्धिकरणसमपब्धा ॥ आनप्रसंगापातात् ब्राह्मणआयातइति अग्न्यः सर्वपुवदेपुश्रात्रियाब्रह्मविधुना ॥ वेदार्थवित् उपपुसामात्वन्मधु
श्रिसुपर्णकइति ... याज्ञवल्क्यो त्कस्य विशिष्टस्य ब्राह्मणस्य कदाचित्मासो ॥ इदंच मुन्यन्नं ब्राह्मणस्यान्तमांसं क्षत्रियवैश्ययोर ... सादिनग
माधुकविशिष्टद्रव्यस्याप्युपलक्षणं ॥ द्रव्यं ब्राह्मणसंपातारिपादिनियोगानिर्देशात् ॥ अतएव रामायणे श्रीरामेणजीवत्पितृकृतोदशायां कृष्णदगमं
सत्वश्राद्धकृतानिकृतं ॥ ह्यवार्नेनघेदवेष्यः पतप्रसन्नदोतरो ॥ निर्ववाप पावित्र्यनिर्वपनं सलिलांजलिमात्र ॥ जीवतःपितुः पुत्रस्यातिरोधः ॥ श्रीः ॥
अनादरे षष्ठी ॥ जीवत्पितृनादरेणात ॥ एतेश्राद्धकालइत्यर्थः ॥ पाडातअंतरपरिच्छेदकोपक्षयात् ॥ इदंच स्वकृतगणनप्रामसंरक्षानुवादः ॥
नतुपरिसंख्यार्थं ॥ पारशिष्ट एवंजीवत्पितृकस्याश्राद्धतरब्राधिकारदर्शनात् ॥ अन्वष्टक्यंगयाप्राप्तौस्वप्रायश्चमतहानि ॥ मातुःश्राद्धंसुतःकुर्यादितपिदि श्रीजीमिति ॥

४|४|४७

३

६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अन्वष्टक्यं अन्वष्टकाश्राद्धं ॥ गयाश्राद्धे स्रां शाल श्रासंगिक गयाश्रा[ऽ]पि श्राद्धं ॥ अत एव स्मर्यते ॥ गयां प्रसंगतो गत्वा मातुः श्राद्धं समाचरेदिति ॥ एवं च महानदीषु स- स्या×

वीसु तीर्थेषु च गयायां मृते ॥ जीवपितापि कुर्वीत श्राद्धं पार्वणधर्मवदिति परिशिष्ट एव स्मर्यते ॥ निषेधो गयामुद्दिश्य गत्वा मातुः श्राद्धं न कुर्यादिदं परामास्य यः ॥ श्रीः ॥

महानदीष्विति तीर्थेषु परिगणितास्वपि महानदीष्विति ॥ एतेन दर्शश्राद्धं गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ न जीवपितृकः कुर्यात्तिलैः कृष्णैश्च तर्पणमिति जीवत्पि-

तृवचनमपि मास्यातं ॥ दर्शश्राद्धमिति पिंडपितृयज्ञविषयं ॥ पिंडपितृयज्ञः कात्यायनेन जीवत्पितृकस्य होमांतमनारंभो वा विकल्प उपस्थापितः ॥ गयाश्राद्ध-

मिति प्राग्वत् ॥ अपरपक्षमिति कृष्णपक्षांतर्गतमन्वष्टकाश्राद्धं ॥ पिंडपितृयज्ञोत्तरपक्षे पिंडपितृयज्ञे नैतिमास्यं यं ॥ अन्यथाऽस्तोमान्यनिषेधे नैयाव-

षि द्धत्वात् एतद्वचनवैयर्थ्यापातात् ॥ एतज्जीवपितृकानकुर्याद[ऽ]पधः ॥ तर्पणं तु वक्ष्यते ॥ पिंडपितृयज्ञस्य पाक्षिकानारंभात्तथा पाक्षिकी जीवपितृ- कृत्स्ये

गो कृकृतं मतास्ति ध्यति ॥ अत एव वक्ष्यमाणस्तप्रतितादूप विधिरूपपन्नो भवति ॥ मत्स्यपुराणेऽपि ॥ उत्सवानंदसंतानयज्ञोद्वाहादिमंगले ॥ मातरः प्रथमं

माता पूज्याः पितरस्तदनंतरं ॥ ततो मातामहाः पूज्या विश्वेदेवास्तथैव चेति ॥ संतानयज्ञोद्वाहसमभिव्याहारेणोत्सवानंदशब्दौ मातृतुल्यपुरुषजन्मदानादिशांतिक-

पौष्टिकपरौ तदंगभूतनांदीश्राद्धविधानानुरोधेन प्रधानानाधिकार(आस) जीवत्पितृकस्याधिकारावगमप्रधानविधिना तदंगत्वेन प्रथमं मातरः प्रथमं

पूज्या इत्यादिनो नांदीश्राद्धं प्रति प्रसूते तस्य सांगः प्रधानाधिकारः सिध्यति ॥ एवं चैषोऽर्थः सिद्धो भवति ॥ जीवपितृकः द्वितीयादिविवाहगर्भाधानाद्युपसंस्कारपूर्व

प्रधानविधिना जीवपितृकस्याधिकारावगमे तदं [illegible] नांगमनुरोधेन [illegible]

रन्धान्ने सगुणसंस्कारहिमा-वृत्तं ॥ तच्छ्रुतिसिद्धं श्रीमत्पि-
तृकर्मोऽन्नं दद्यात्तिरिति कर्तव्यताम्प्रति सप्रमाणा
नदौं सुखार्थत्वात् ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

खं ४०

नांदीश्राद्धं कुर्यात्॥ पित्र्यादि सोमयागपाः पुराणे ... पिंडदानं कुर्यात् पिंडपितृयज्ञाकरणपक्षे औपासनाग्निमान् स्मार्ताग्निमांश्च पार्वणं पिंडदानं कुर्यात्॥ तीर्थे
द्रव्यब्राह्मणसंपत्तौ च श्राद्धमष्टकासु गयायां मोक्षयात्रायां च मातृश्राद्धं सांवत्सरिकं पार्वणं पुनर्नांदीश्राद्धं कुर्यादिति॥ एवं तावच्छ्राद्धविशेषप्रतिप्रसव उक्तः॥ श्रीः॥
अधुना सर्वश्राद्धप्रतिप्रसव उच्यते॥ तत्र कात्यायनः॥ ब्राह्मणादिहते ताते पतिते संगवर्जिते॥ व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव ददात्यसाविति॥ ब्राह्मणा
दीन्सर्पादिदंष्ट्रिशृंगवाद्यादिग्रहणं पतिते ब्रह्महत्यादिपतनीयकर्मयुक्ते संगवर्जिते संन्यस्ते॥ व्युत्क्रमात्पितामहे सति पितरि मृते॥ येभ्य एव मस्याप्यर्थः॥
पतिते संन्यस्ते ताते विद्यमान इति द्रष्टव्यं॥ एवं तीर्थे च संन्यस्ते ताते च पतिते सतीति स्मृत्यंतरात्॥ ततश्चास्मिन्विषये येभ्यः सोऽपि ताते ददाति तेभ्यः
स्वयं देयमिति॥ एतच्च मातुलविषये पुत्रपितामहाद्वयस्य त्रिपितृजीवपितकस्यापि पौर्णमास्यादिश्राद्धनिमित्तं कर्तव्यमिति ग्रहणश्राद्धकाम्यायुःकामादि मितं ४
श्राद्धप्रतिप्रसवार्थं विशेषाभावात्॥ ब्राह्मणादिहत इति अर्थाद्ब्राह्मणात्॥ ... पापप्रवृत्तो ब्राह्मणादिभिर्हतः॥ स आत्मघाति स्यात्। संवत्स
र यावत् असंस्कार्यः स्यात् तत्पुत्रस्य पुत्रजनने तीर्थप्राप्त्यादौ पिता येभ्यो ददाति तेभ्यो दद्यादित्यर्थः॥ व्युत्क्रमाच्च मृत इति व्युत्क्रमे मृते सापिंडीकरणा
भावपक्षे तस्यापि तत्पितामहप्रपितामहाभावात् संप्रदानाभावा... यत्र येभ्यः स्वपितृजीवनेन स्वपितामहादिभ्यो ददाति तेभ्यः स्वयं पुत्रो दद्यादित्यर्थः॥ ४
अत्र च ... तदीत तत्र च वत्सरप्रस्तुतसोनोच्यते॥ एवं च व्युत्क्रमात्तावपि सापिंडीकरणपर्यंतं पुत्रजननतीर्थप्राप्त्यादौ पितामहा... येभ्य एव ददा...

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दौहित्रप्रतिपच्छ्राद्धं च

पितुः पितृत्वाभावात् । निमित्तत्वेनैमित्तिकत्वस्य कल्पितत्वादिति । स ध्यातीति पक्षांतरे पितृत्वं घटेत ॥ जीवत्पितृकस्य दौहित्र प्रतिपच्छ्राद्धेऽपि प्रतिप्रसवः स्मर्यते ॥
जातमात्रोऽपि दौहित्रो विद्यमानेऽपि मातुले । कुर्यान्मातामहश्राद्धं प्रतिपद्याश्विने सिते । पित्रादिश्राद्ध इव पुत्रस्य दौहित्रस्य महालयानंतरं प्रतिपदि जातमात्र
स्याधिकार इत्यर्थः ॥ एवमेव जीवत्पितृकस्यान्यत्रापि श्राद्धे प्रतिप्रसवो बोध्यः ॥ यथा जातपुत्रस्यापुत्रपितृव्यस्य वार्षिकं ॥ अपुत्रस्य पितृव्यस्य श्राद्धे
पितृवद्दद्यादिति स्मरणात् ॥ भ्रातॄणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत् । ते सर्वे तेन पुत्रेण पुत्रिणो मनुरब्रवीत् । इति मनुस्मरणाच्च ॥ श्रीः ॥
तथा कनिष्ठभ्रातुर्ज्येष्ठभ्रातृवार्षिकं ॥ ज्येष्ठो भ्राता पितुः सम इति स्मरणात् ॥ तथा सापत्नीपुत्रस्य सापत्नमातृश्राद्धं ॥ सर्वासामेक
पत्नीनामेका चेत्पुत्रिणी भवेत् ॥ सर्वास्तास्तेन पुत्रेण पुत्रिण्यो मनुरब्रवीत् इति मनुस्मरणात् ॥ तथा दौहित्रस्यापुत्रमातामहश्राद्धं ॥
यथा ब्रह्मस्वापि सुतः पितुः कुर्यात्क्रियां नृप ॥ उद्दीप्य महाबाहो दौहित्रोऽपि तथार्हतीति ॥ मत्स्यपुराणात् ॥ अपुत्रस्यापि दौहित्रो वार्षिकं पितृ
वच्चरेदिति स्मरणाच्च ॥ न चैतेषामपुत्राणां साधारण्याद्दुर्भावः स्यादेवमेव प्रसक्तिरिति वाच्यं ॥ दत्तकेन एकमप्याचरेत् श्राद्धं षट्
दैवत्यं महामुने ॥ इत्यमावास्यादिषु कृतिर्ऋचं षट्दैवत्यं नियमेनापि तत्प्रापकत्वाभावात् ॥ तन्मातामहादिरोध एवं ना स्ति ॥ पितृव्यादीनां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्याअनंतर×५

पुत्रार्थिकं भवत्येव॥ पुत्रस्य तत्क्षयो हस्तरस्य पितृभ्याः मातृणामप्यादृष्टं तत्र पावनमपि सुतत्वात् तातोऽस्य पः॥ मातेति सापत्नमाता॥
पित्रोर्यार्थकस्य पृथगपि धानात्॥ एवमादृष्टं पार्वणयोर्विकल्पः॥ पितृश्राद्धवत्॥ इत्यपुत्रस्य च पत्न्यां सत्यां नान्यस्यापाद्याधिकारः॥ अपुत्रापुत्र
रा× वपत्नी सुतः स्मरणात्॥ भार्यापिंडपतिर्दद्यात् द्वयोर्भार्यात्वेऽप्येव चेतिरांसत्वात्॥ साक्षाद्दृष्टार्थके सात्र्यामपि दुर्लभत्वात्॥ अपुत्रपत्न्या
स्तु सपत्नीपुत्रसत्ति भर्तुरन्यथा मनधिकारः॥ पितृपत्न्यः सर्वा मातर इति सुमंतुः सर्वासामपि मनूक्तविशेषस्य बलवत्त्वात्॥ दायपिंडपति
र्दद्यादित्यस्यैव सद्भावापेक्षत्वात्॥ न चैवं परीक्षितं स्वं॥ द्वादशपुत्राभावमुं मनुनेवतस्यानुक्तत्वात्॥ अन्योपक्षयात् भर्तुर तस्योबलवत्त्वं॥ देव
सपत्नीपुत्रस्य दौहित्रादिभ्यः सापिंड्यविशेषादेव बलवत्त्वं॥ दौहित्रभ्रातृपुत्रसमवाये तु मतस्यापि भ्रातृत्वे दौहित्रस्य बलवत्त्वं॥ अपुत्राशयनं भर्तुः
पालयंती व्रते स्थिता॥ पत्न्येव दद्यात्तत्पिंडं कृत्स्नमंशं लभेत च॥ पिंडदांशहरश्चैषां पूर्वाभावे परः परः इति च अंशाहरत्वं पिंडदस्यांशहरत्वादेव पि
अविभक्तस्व नु पितृ अपुत्राणामेव बालवत्वं मंशाहरत्वादेव॥ एवं भ्रातृसुत समवाये भ्रातृबलवत्त्वं मंशाहरत्वे प्राधान्यात् सपिंडत्वेन एवमा
द्यपत्नी विस्तरतोऽशयं॥ और्ध्वदेहिकं तु कुर्याद्धुरशापायत्॥ श्रीवादनादिभेदन साधारण एव न श्री वादितत्कस्यावश्यकमपि पत्नीतं पत्तसुमंतुवचनं॥

[illegible]

११५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दक्षकन्या

६

॥श्रीः॥ दक्षो सम भगवत्स्यान्निंसती दक्षायज्ञलीने ॥ पावकाय तथा स्वाहा दत्ता दक्षप्रजापतिः ॥१॥ भृगोः ख्याता समभुत् लक्ष्मीर्नारायणप्रिया ॥ दुर्वाससं तथा सोमं द
त्तात्रेयं च पावनं ॥ अनुसूयानुसूत पुत्रानत्रेरकल्मषात् ॥१॥ ब्रह्मणस्तनया वह्नेर्या सा स्वाहा प्रोक्ता स्मृता ॥ तस्मात्स्वाहा सुतान्लेभे त्रीनुदारानगु
णाधिकान् ॥३॥ पावकः पवमानश्च शुचिरेतस्त्रयस्तु यः ॥ निर्मथ्य पवमानस्तु पावकः स्मृतः ॥ सूर्यतपाति यो वह्निः शुचिरग्निरिहोच्यते ॥१॥ मेना हिमवतः
स्मृता गौरी गंगा मेनासुता ॥ एता दक्षस्य कन्यानां संततिः प्रथिता मया ॥१॥ ~~अथ मनुसंततिः~~ ॥ सप्तविंशति सोमाय ददौ दक्षः प्रजापतिः ॥ बाणासुरस्तस्य सुता नको
विश्वेश्वरशिवा ॥ बलशिरसि वा ॥ तृणबिंदुस्तु राजर्षिः कन्या मिलविलाभिधां ॥ पुलस्त्याय ददौ तस्यां विश्रवाः समजायत ॥१॥ पुष्पोत्कटा तथा बाला कैकसी देवव
र्णिनी ॥ चतस्रः पत्नयस्तस्य संजातास्तु महामनाः ॥१॥ कुबेरो देववर्णिन्यां कैकस्यां रावणस्तथा ॥ कुंभकर्णश्च पर्वमणस्त्वात विभीषणः ॥१॥ पुलस्त्य इति तत्सर्वे
स्मात्सूर्यः सतराज भृगोः सत्काशात् भवत्कन्योः दस गुरुमहान् ॥ प्राणायाम जीविनी पिप्पलायन सुक्रण धीमतां ॥ महादेवं समाराध्य पुरा बदरिकाश्रमे ॥१॥ अनुसूयात्सुत नकमा सुतत्र
मिहादेवपरायणे ॥ यदिजाः ॥ दत्तात्रेयं च प्रभसं तथा दुर्वाससं मुनिं ॥१॥ आत्रेय इति च ख्याताः ॥ वसिष्ठाय ददौ कन्यां नारदो मुनिपुंगवाः ॥ अरुंधती मरुध्यां ज्ञातिर्नीम वात्य वह ॥
तद्दुःखार्थविशेषेण शक्तेः पराशरस्तस्माद्कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ द्वैपायनात्सुखात् शं पंच पुत्राः शुकस्य तु ॥१॥ भूरिश्रवाः प्रभुः शंभुः कृष्णो गौरश्च पंचमः ॥ कन्या कीर्तिमती नाम इति ॥
श्रीतपोगिरिजापतेः कश्यपाद्दितिर्लेभे भास्करं तेजसाधिकं ॥ संज्ञा राज्ञी प्रभा छाया भानोर्भार्याः प्रकीर्तिताः ॥१॥ एते स्यापोत्ममनुं संज्ञायस्य वंशोभवन्नृपाः ॥ यमं च यमुनां चैव
राज्ञी ॥ प्रभा प्रभातमादित्यात् छाया सावर्णिमेव च ॥१॥ रामानारायणः स्वयं ॥ सीता तस्याभवद्भार्या पार्वतीसंभवा मुद्रवा ॥ जनेकेन पुरा गौरीतपस्यातो बिताय ता ॥१॥
उग्रसेनस्य कन्यायां देवक्यां वसुदेवतः ॥ भृगोः शापवशाद् विष्णुः संभवत्वमि ददाम्बरः ॥१॥ नहुष्यादधिकस्तस्मा हस्तिमोहश्वराणी ॥ तस्मात्सूतनात् ८ शंभु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२

सर्वस्मादधिकः शंभुः परमात्मा महेश्वरः॥ इति यमाश्रिता धियः कृतार्थास्ते सुराधिप॥१॥ लीलाविलसितं यस्य विश्वमेतच्चराचरं॥ तद्भावान्तर्विलयं तं ज्ञानी हि महेश्वरं॥१॥
यं विनिद्रा जितश्वासा ध्यायंति क्षीणकर्मिणः॥ तेषां प्रकाशते यत्तत्तत्त्वं विद्धि शांकरं॥१॥ तस्मात्त्वं तपसा शक्र समाराधय शंकरं॥ प्रसन्नो दास्यति पदं तव
कैवल्यमुत्तमं॥१॥ इंद्र उवाच॥ नव भक्त्यमृतास्वादपरानंदस्य देहिनः॥ भवे दुःखं दुरंतः शोभापर्णकामा यतो हि सः॥१॥ तावद्देवा भ्रमंत्युच्चैस्ततः परिभ्रमति
संसृतौ॥ न यावत्प्रियदेवेशे भक्तिर्भवति देहिनः॥१॥ विरंचिप्रमुखा देवा जायंते कर्मगौरवात्॥ मलयपर्यायिनस्ते [illegible] ति च पुनः पुनः॥१॥ स्वर्गं गता अपि [illegible]
स्थानं तीर्थं हि च मनुष्यतां॥ पुनार्थे [illegible] पदमेवं चक्रपरंपरा॥१॥ शोभा गणेश्वरापन्ना नावर्तंते पुनः पुनः॥१॥ यत्र [illegible] तन्मध्ये॥ आ [illegible] निलया
ज्ञानोदय संज्ञापेता॥ तच्च ज्ञानं महेशस्य भक्तितो लभ्यामि ति श्रुतिः॥१॥ [illegible] रश्मिभिः [illegible] पिबति भास्करः॥ संवर्तकोपमाः सर्वे नानावर्णा
भयंकराः॥ जायंते भास्करा यस्य [illegible] मुनिपुंगवाः॥१॥ [illegible] यानेश्वरं करः॥ [illegible] सर्वेषां [illegible] मयः शिवः॥१॥ तस्मात्सर्वप
रित्यज्य यजेदेकं महेश्वरं॥ आदिमध्यांतरहितं निर्गुणं तमसः परं॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां लिंगार्चा हि प्रकल्पिता॥१॥ सर्वेषां प्राणिनां विप्रा इंद्रियाणां यथा मनः॥
श्चादिनादिन॥ शांचं ततत परं दीनाज्ञ भाग्यो ~~[illegible]~~॥ प्रमादेनापि यो नित्यं शिवं [illegible] दूयं॥१॥ उपसर्गाश्च ये पांति छिद्यंते विघ्नपल्लवाः॥ मनः प्रसादतो याति प
[illegible] महेश्वरे॥१॥ पूजितं सर्वदेवेशो देवास्करनमस्कृतं॥ पूजिताः सर्वदेवास्युपर्नो सो सर्वगो विभुः॥१॥ शिवार्चनरता नित्यं [illegible] संभवेः॥
दोषैर्न लिप्यते विद्वान् पद्मपत्रमिवांभसा॥१॥ किमन्यशास्त्रपालानिः [illegible] स्पृशेत्॥ आपपाताल [illegible] महेश्वरं॥१॥ शिवं स्मराशि
वं ध्याय शिवं चिंतय सर्वदा॥ किं वेदैः किं पुराणैः शास्त्रैः किं वा तीर्थादिसेवया॥१॥ पुरा विश्रवसः [illegible] सर्वयक्षाधिपो बली॥ कुबेर इति धर्मात्मा श्रुतवांश्च समन्वितः॥१॥ २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥श्रीः॥ स्नानव दुग्धपान द्रवपान दूरतिक्रयः॥ सर्वैः सर्वोपिवाद्यस्यास्तु वर्णभावपरासरः॥११॥ वदेन्नवाप्रियं पाप्यमानः तेनैच मर्दितः पश्रीः॥श्री॥
न सर्वैः सहसंवासः पतितैर्न कदाचन॥ आसनान्तरशयनाद्यानात् सेवास्ना सहभोजनात्॥ आलापात्तत्र संपर्कात् पापं संक्रमते नृणां॥१२॥ पश्यन्नंधुवत् स्वपराणि
वियोऽविवर्जयेत् सदा॥ बहुभिर्न विरोधं च कुर्यात्त्वं कृतिभिस्तथा॥ निषिद्धं पापस्यन न ब्रूयान्नानृतम्प्राणिनिविट्ठिनाम्॥ न पापं प्राणिनो ब्रूयात् न पापं पमन्पादितं॥
सप्तनं तुष्टो नाविस्यात्सपनपहूतषभावत्॥ मानं मदं तथाज्ञानं दुःखं च परिवर्जयेत्॥ न कुर्यात् कुत्सितं ताडनं ताडयेत्॥ ननु पुनर्ब्रूयात् सर्वतस्तु नपर्वत्॥
श्वासभोजनं चापि नपरसहपानं॥ न स्वपेच्छय्यनां क्रीडनं॥ न संहतभ्यां पाणिभ्यां कंडूयेदात्मनः शिरः॥ न लोष्ठिकः स्ववदर्शनो पयपुष्पादनपि॥ न दंतैर्नखरोमाणि
छिंद्यात् सुप्तं न बोधयेत्॥ न बालातपमासेवेत् प्रेतधूमं विवर्जयेत्॥ नवामहत्तेनानुपविस्य(?) क्रीडनं प्राजलं॥ सर्वस्मात् विशेषतः पूर्वा तु यथा गमनं पतिं॥ तथा दृश्यं चापि मानं प्रदक्षिणं पापानि
परं स्त्रियं न भाषेत नाशासयातवयपतिः॥ न द्यायतनं गच्छेत् स्वयं चापि प्रदक्षिणं॥ न निन्द्यो गिनः सिद्धान् प्रतीनां वा पतिं तथा॥ न चात्मानं गुरोः स्वदा॥
पीतपाशं च गुरोः सदा॥१३॥ मानसंशिवचिंतनं॥ ध्यानमिति शेषः॥ पादविश्वेश्वरस्याणो भक्तिरेव निश्चला॥ कृतः पंचमहाययज्ञैर्वैष्णवविधिवर्मरचः॥१४॥
यदा मनसि वैराग्यं जायते सर्ववस्तुषु॥ तदा च सन्यसेद्विद्वान् अन्यथा पतितो भवेत्॥ निर्भयो निर्ममो नित्यं निर्द्वन्द्वो निःपरिग्रहः॥ समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः॥
चिद्रूपं तं गुरुं श्रुत्वा नंदमजरं शिवं॥ प्रपद्य सर्वभावानामेकं ब्रह्म महेश्वरं॥१५॥ ब्रह्मांडनामसंख्यानां ब्रह्मविष्णुहरात्मनां॥ उद्भवप्रलये हेतुर्महादेव इति श्रुतिः॥१६॥
अनंतशक्तिर्भगवाननंतमहिमास्पदः॥ अनंतैश्वर्यसंपन्नो महादेवोंबिकापतिः॥१७॥

13

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥श्री॥ रौद्रीयद्भावजन्मानं तस्माद्रुद्र इति स्मृतः॥ अन्यानि सन्ति नामानि शृणुध्वं मुनिपुंगवाः॥ भवः शर्वस्तथेशानः पशूनां पतिरेव च॥ भीमश्चोग्रो महादेव इ
ति नामानि स[illegible] नमाः॥ भूमिरापोऽनलो वायुर्व्योम सूर्यश्च चंद्रमाः॥ अष्टमो दीक्षितस्तेन मूर्तयस्तस्य अष्टलिङ्गिनः॥१॥ स्थाणुवन्निश्चलो यस्मात् स्थितः स्थाणुरिति
स्मृतः॥१॥ ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं तपः सत्यं क्षमा धृतिः॥ द्रष्टृत्वमात्मसंबोधो ह्यधिष्ठातृत्वमेव च॥ अव्ययानि दशैतानि नित्यं तिष्ठन्ति शंकरे॥१॥ भूमिरापोऽनलो वायु
र्व्योमाहंकार एव च॥ यस्य रूपं नमस्यामि भवं तं ब्रह्मसंज्ञितं॥१॥ यस्य घोरं भवं नद्धु पातालं पृथ्वी दिशा भुजाः॥ आकाशमुदरं तस्मै विराजं प्रणमाम्यहं॥॥
स्तजसे शायमेवेदं यतः सूर्मानुरूपतः॥ स्यामन्यवान्त्वु तस्मै चतुर्वक्त्राय ते नमः॥१॥ यस्य भासा विभातीदं तदहं तमसः परं॥ आदिमध्यान्तयमलं चिद्रूपं
परमेश्वरं॥१॥ त्रिधा भिन्नो ह्यहं ब्रह्मन् ब्रह्मविष्णुहराख्यया॥ सर्गरक्षालयगुणैर्निर्गुणोऽहं न संशयः॥१॥ सर्वं मम मायजः पुत्रा स्वादिहृलो विनिर्मितः॥ ममैव
दक्षिणाङ्गाद्ब्रह्मा वामाङ्गात्पुरुषोत्तमः॥१॥ तस्मात्पशुपतिः शंभुः परात्परतरस्सदा शिवः॥ सर्वेषां मुक्तिदः शंभुस्तपोभावानुरूपतः॥१॥ ज्ञानभावानुरूपेण प्रसादेन विनिर्वृतिः॥१४
हरवाक्यं॥ वरं वरय दास्यामि तव नारायण प्रिय॥ नावयोर्विद्यते भेदो मत्तः स्वप्नेन संशयः॥ त्वन्मयं मन्मयं सर्वमशक्तपुरुषात्मकं॥ ज्ञानं ज्ञेयात्मकं विश्वं
त्वन्मयं मन्मयं हरे॥ ज्ञाताहं ज्ञानरूपस्त्वं मन्ताहं त्वं मतिर्हरे॥ प्रकृतिस्त्वं महाभाग पुरुषोऽहं न संशयः॥ त्वं चंद्रमा अहं सूर्यः शर्वरी च मदं दिनं॥ त्वमेव मायावि
श्वरस्य मायाहं परमार्थतः॥ इति॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वस्त्राणि पीडयेन्नकृते॥ तस्मान्न पीडयेद्वस्त्रमकृत्वा पितृतर्पणमिति पराशरोक्तेः॥ वस्त्राणि पीडनं नकर्तव्यमाद्यकृतं भवति श्राद्धतर्पणे चोत्पाद्य
नापि जीवत्पितृकस्य किंचिन्निषिद्धं॥ यथा श्राद्धे अर्घपात्रं प्रक्रम्य प्रजापतिना सौवर्णं राजतं ताम्रं खड्गं मणिमयं तथा कृतं॥ खड्गं तथा सम प्रत
खड्गं नखड्गमौक्तिकहस्तेन कर्तव्यं पितृतर्पणमिति कृतं निषिद्धं॥ न जीवत्पितृकः कुर्यात् पित्र्यं खड्गेन धारयेदिति पुराणात्॥ तथा॥ अपसव्यं ततः
कृत्वा भक्त्या च पितॄनादौ स्मरेत्॥ पितृशब्दादिभ्यो नीत्वोपवीती तीर्थेन तर्पयेदिति॥ पठ्ठीनसीनाक्रमात्सव्यानि निषिद्धं॥ न कुर्वीतापसव्यं च न कुर्वीतापसव्यं
डना॥ न जीवत्पितृकः पित्र्यं प्रकुर्वीत कदाचनेति॥ वृद्धगार्ग्योक्तेः॥ अयं चापसव्यनिषेधः न सर्वथा किं तु प्रक्रान्ताद्युपरि निषिद्धः॥ अत एव पठन्ति॥
अपसव्यमद्विजाग्र्याणां पित्र्यं सर्वं न चेति ति॥ आ प्रक्रान्तात्तु कर्तव्यं मातापित्रोः सकृज्जीवतोरिति॥ एवं जीवत्पितृकस्य श्राद्धतर्पणाधिकारः सिद्धः यत्र वा द्विजो
मात्रादिश्राद्धं तद्गततर्पणं तत्र मात्रादीनामेव देवता॥ तस्मात्तत्श्राद्धं तन्मात्रं तर्पणं च॥ सर्वमसंदिग्धं॥ यत्र तु सामान्यतः श्राद्धमात्रमुक्तं॥ यथा तीर्थ
स्नानादौ पितृकस्य च न सकृद्ध्यादि ये पाठिता॥ मनुनोक्तं॥ ये प्रमाणं तु पिता पूर्वं यामवानिर्वपेदिति कात्यायनेनाप्युक्तं मृताहं तत्र ये पितृ
द दद्यात्सावित्रीति॥ संग्रहोपि॥ वृद्धौ तीर्थे च संन्यस्ते ताते च पतिते सति॥ येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुत इति॥ इह च परागमनमन्य थामपु पश्चिमेज्ञांगा॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ सन्यस्तादिजीवत्पितृकस्य मातामहस्यादि सर्वश्राद्धप्रतिप्रसव इत्यर्थः मा कृ

स संन्यस्त इत्यादि॥ संन्यस्तस्तु मृते तदा एव दद्यात्॥ मुख्ये मृते तु मातृकं ततः पितामहे तदनंतरमपि सपिंडीकरणं विनैव पित्रादिभ्यो [illegible] देयं॥
नैव कार्यो सपिंडनं पुनः श्राद्धादिति कश्चित्॥ अन्ये त्वाहुः॥ मुख्ये मृते॥ पितरौ त्रिपक्षस्यार्थं तमेव सपिंडीकरणाभावात् अनंतरं सपिंडीकरणं कृत्वा
पित्रादिभ्य एव दद्यात्॥ विरक्तश्चेत्तत्पुत्र॥ पतितो न दद्यात् तेन स्वपतयो स्वप्रायश्चित्तानंतरं तदौर्ध्वदैहिकं कृत्वा तदादिभ्य एव देयं॥ पतितस्य प्रायश्चि
त्तानर्हत्वे तु बहिष्कारादि कार्यमपि साम्प्रतं तावगतं॥ मातामह इत्यत्र कश्चिदाहुः॥ मृतमातृको मृतमातामहश्च जीवत्पितृकः पितुः पित्रादिभ्यो दत्त्वा
स्वमातृमातामहादिभ्यो दद्यात्॥ पिण्ड एव इत्यस्य पदस्य व्याख्यानं कृतं पित्रादिभ्यः शतो॥ नाप्य इत्यस्य चतुर्णां पित्रादीनां अप्य इत्यर्थः प्रीतः॥ एवं जीवन्मातृपितृकः पितुः पितृमात्रा
दिभ्यः स्वमातामहादिभ्यो दद्यात्॥ न त्वजीवत्पितृमातामहकश्च पितुः पितृमातामहादिभ्यः स्वमातामहादिभ्यो दद्यात्॥ अन्ये त्वाहुः॥ एवं तत्त्वादिपार्वणश्राद्धवि
शेष वचनं तत्प्रकारः अप्रमाणानां प्रमाणाभावात् तु मृतमातृकोऽपि पितुः पितृमातामहादिभ्य एव दद्यादिति॥ संप्रदायिकश्चैष पक्षोऽनुसर्तव्यः॥ तीर्थमहालया
दौ वार्षिके पत्नीनां पिण्डप्रदानप्रकारेण स्वमातृमातामहादिभ्यः पितृपत्नीरपि तस्य श्वशुरके नैव दद्यात्॥ दद्यादिति विशेषार्थकः॥ आद्ये दानवर्जं तर्पणाद क
कृतान्नमपि जीवत्पितृकस्य पितुः पित्रादिभ्यस्तीर्थादौ प्रसाहित्येऽपि च संन्यस्तादि पितृकस्यासिध्यति॥ स्वयमपि स्वा [illegible] धिकारि मृता॥ ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नमस्कारायनः॥ जीवत्पितृकस्य पितामही जननी चेत्तासामर्पि॥ निषेधा प्रवर्तन्तेरिति वाच्यं॥ अपांश्चाद्दितर इत्युक्तत्वात्॥ मृतपितृकस्यान्यथानापि विहितत्वा
दस्य जीवत्पितृकस्यैतान्यप्रतत्परत्वात्॥ यच्च यथा श्राद्धं गन्धमन्त्रेरनन्यपावित्रतर्पणं ततः जीवत्पितृकस्य भवत्येव॥ प्रागुक्तमार्गेणश्राद्धाधिकार
त्वे तु श्राद्धाङ्गस्य तर्पणस्य नाधिकारान्न॥ यमभीष्मतर्पणमपि तस्य भवति॥ जीवत्पितापि कुर्वीत तर्पणं यमभीष्मयोरिति पद्मपुराणात्॥ यम
तर्पणं कार्तिककृष्णचतुर्दश्यां विहितं॥ भीष्मतर्पणं कार्तिकशुक्ले कादशी प्रभृति विहितं॥ यद्यप्येतीर्थश्राद्धे सकृत्पितृतर्पणं तस्यापि कर्तव्य
श्राद्धवत्॥ पिण्डदानं तु न भवतीति वक्ष्यामः॥ एवं तर्पणाधिकारस्य यदि किंचिन्न कर्तव्यं॥ तत्तिलकृष्णश्च तर्पणामित्युदाहृतवचनेन तर्प
णे तिलानिषिद्धाः॥ तर्पणग्रहणात् जीवत्पितृकाधिकारश्राद्धे तिलानामनिषेधः॥ शुक्लग्रहणं शुक्लस्तु पर्यन्ये दिनानीति दृष्टतर्पणे शुक्लानि वस्त्रर्प
वर्य मिति कचित्॥ कृष्णस्यापि द्युश्राविशेषण स्यादित्यभक्ष्ययात्तर्पणे तिलमात्रनिषेधः॥ इति सांप्रतीमः॥ तथा च जीवत्पितृकः कुर्याद्वस्त्रनिष्पीडनं
पुष्करे पुराणे वस्त्रनिष्पीडनं निषिद्धं॥ अनेन जलेन दूर्वासाः स्वच्छन्दं स्वच्छं प्रदद्यात् जीवत्पितृके वस्त्रनिष्पीडनादिति स्मृत्यन्तरे॥ निराशाः पितरो यान्ति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नजीवपितृकः कुर्याच्छ्राद्धमग्निमतः पितुरिति॥ तन्न॥ सामान्येनानाहिताग्नेः श्राद्धनिषेधकं वा भा॰ आदिवार्षिकादेर करण प्रसंगात्॥ किं च पिण्डसाध्य
ष्वनवकाशादिषु आग्नौकरणं विना पिण्डपितृयज्ञकल्पं विना साग्निकजीवत्पितृकस्य नाधिकारी एवं ज्ञेयं॥ यथा॥ न दर्शेन विना श्राद्धमाहिताग्नेर्द्विजन्मन इति॥
मानवे वचनं मतपितृक प्रनष्ट स्पा घकरण प्रसंगात् यथाश्रुतार्थे प्रयोगनाग्निसाध्येषु दर्शं विना पिण्डपितृयज्ञं विना साग्निकस्य नाधिकारी य कल्पं
थमर्थः तथापि इदमपारब्धपिण्डपितृयज्ञस्यैव॥ अनुष्ठितप्रकृतेरेव पिण्डिनो बाधकाभावात्॥ तदनारंभे दर्शान्तरं स्यात्। नाहिताग्नेरेव यं स्यात्श्राद्धं अनी×४
यदाच
विधितः। श्राद्धं श्राद्धं भाव येन बाधकाभावात्॥ वेपरीत्ये बाधकः स्यात् वाक्य॥ आहिताग्निः पिण्डपितृयज्ञविधिना करोति॥ तदानीमेवं श्राद्धं॥ श्री॥
नै शोरसंतराधिकरणन्यायेन कर्मणः प्रकृतत्वात्॥ न च मानवे वैयर्थ्यं सिद्धं॥ सोमते सर्वत्र निषेधवाक्ये॥ कस्याचिदु शेष मात्रपरत्वादिकल्पने
दनादेयत्वात्॥ प्रपंचितं चैतदन्यत्रास्माभिरित्युपरम्यते॥ एवं जीवत्पितृकस्य (यत्र) श्राद्धेऽधिकारः॥ तत्रापि किंचिद्वक्तव्यं॥ नजीवत्पितृकः कुर्याच्छ्रा
द्धं पातं च नीवीकः पितृलक्षणात्। जानुपातनामजानुन्य ग्भागः॥ नीवीकं नैव ...॥ एवं पिण्डदानं तत्सहचरितं पर्युक्षितराणि चान्यानि द्धानि द्यां८
वर्जयेत्॥ एवं जीवत्पितृकस्य श्राद्धे प्रसवानि सूचितः॥ इदानीं तर्पणं प्रति प्रसवादरः प्यते॥ तत्र सुमंतु ... पापनाशनादि प्रात्यादिदेवादितर्पणेप
धानप्रवर्तते कः॥ तत्र जीवत्पितृकस्य तत्र तर्पणं भवत्येव॥ तत्र स्नानांगतर्पणेऽधिकारः सिद्धः। स्नानप्रधानाधिकारात्॥ यत्तु प्रधानं तर्पणमाग्निष्ठा रीहितां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेन जीवत्पितृकस्य यदा स्वाधिकारं कर्तुं तीर्थश्राद्धं कर्तुमिष्टं तदा स्यादेवश्राद्धं करोति तदा पितृसंतानाभावात् श्राद्धे प्रयोगः सिध्यति॥ तत्र च न पितामह प्रपि
तामह वृद्धप्रपितामहदैवतत्वं पादैवताश्राद्धं तु पितृपितामहप्रपितामहदैवतमेव। ध्रियमाणे तु पितरि परंपरामेव निर्वपेदिति कृष्णश्री॥
पितुः स नामसंकीर्तयेत् प्रपितामहमिति मनूक्तेः॥ इह सायं तु ग्रहणे न पितृपितामहे प्रपितामहस्तैनैव पितामह ह
रीनां जीवत्पितृकं प्रति देवताः मुक्ते नेषु च पितृत्वादेः पितृप्रतियोगिकत्वे न स्वप्रतियोगिकत्वाभावात् संबंध घटक
निर्दे× हेन पितृत्वादि .... तः श्च प्रागुक्तजीवत्पितृकेः सर्वत्र श्राद्धतर्पणादौ पितुः पितृपितामहप्रपितामहानामिति प्र
योगः कार्य इति सिद्धं भवति॥ इह च पितृपितामहग्रहणमुपलक्षणं पूर्वेषामिति सामान्येनोपक्रमात्॥ तेन सर्वत्र पितृ
मातृपितामही प्रपितामहीनामिति पितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानामिति पितुः पत्न्याः पितुर्भ्रात्रादिरिसा
द्धेच प्रयोगः सिध्यति॥ एवमेव वृद्धदैवतत्वमेषां न पितामह प्रपितामहीसापत्नीनां मातृपितृव्या ..दीनां च शब्दविशेषा
द्धि .... धैदेवतात्वस्य विधेः पितृसंबंधिरूपपितृत्वाग्निनैव देवताहागमा .. त्॥ यत्तु स्वाधिकारं कर्मपि मातृमा
तामह पितृव्यादिवार्षिकादिश्राद्धं तन्मात्वाग्निनैव देव तात्वं॥ मातुः श्राद्धं सुतः कुर्यात् कुर्यान्मातामहश्राद्धं॥
का

19

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अपुत्रस्यापि पितृव्यस्ये प्रातिस्विकविधिन्निरुत्यैवावगमात्॥ एवं स्वाधिकारः॥ यदा तु पित्राद्यधिकारिकं श्राद्धं गुर्वादिः पौरि
नः करोति तदा मुक्तस्य यजमानस्यापि पितृमातृपत्नीभ्रातृणामित्यादिप्रयोगो द्रष्टव्यः॥ सर्वत्र परप्रेरितेनुगमसंभवात्॥ पित्रा
दिसंबंधविशेषोल्लेखे प्रमाणाभावात्॥ संबंधानुल्लेखे च श्राद्धस्वरूपाभावात्॥ पित्रादिपदेन मंत्रलोपादिविध्यननु
मतबहुविप्लवप्रसंगाच्चेति॥ एवं जीवत्पितृकस्य मातामहादिश्राद्धेऽ(धि)का रे सिद्धे यद्यविभक्ता द्वित्रा भ्रातरस्त
दा वार्षिकादौ मातापित्रादिश्राद्धमेक एव कुर्वीत॥ यदि तु विभक्तास्तदा पृथक् कुर्युः॥ यथाह मनुः॥ भ्रातृ
णामविभक्तानामेको धर्मः प्रवर्तते॥ विभागे सति धर्मोपि भवेत्तेषां पृथक् पृथगिति॥ प्रदीपे॥ विभक्तास्तु पृथक् कुर्युः
प्रति संवत्सरादिकं॥ एकेनैवाविभक्तेषु पुत्र ते सर्वे स्युः कृतमिति॥ तत्रापि ज्येष्ठ एव कुर्यात्॥ ज्येष्ठेन जातमात्रेण पु
त्री भवति मानव इति मनुना ज्येष्ठस्यैव पुत्रकार्यकरत्वोक्तेः॥ ज्येष्ठाशक्तौ यदा तु कनिष्ठोपि तदनुज्ञया कुर्यात्॥
यदा तु सापत्न्या भ्रातरस्तदा वैमातृके ज्येष्ठेपि सति कनिष्ठ एव स्वमातृवार्षिका(दिश्र)द्धमादि स्वमातामहवार्षिकं भ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कुर्यात्॥ मुख्यपुत्रसत्त्वान्मुख्य एवेति गृहे तत्राप्यमुख्याभावे तत्सपत्नीपुत्रेष्वन्येष्वेव कुर्यात्॥ एकोद

विभक्त दिष्टवत्॥ यद्यप्यविभक्तेष्वपि [illegible] कस्याधिदेव सुतसंस्कारः स्वद्वितीयापुद्वाहौ च ज्ञातिवादकृतमि

नदंग हेनोपतिष्ठते तदा स एव वृद्धिश्राद्धं कुर्यात्॥ तन्मातृकर्तव्यत्वेनेतरेषां प्राप्त्यभावात्॥ तीर्थेत्वविभक्तेष्वपि

यद्येकैको गच्छति तदा स तीर्थश्राद्धं कुर्यात्॥ तीर्थप्राप्तेर्निमित्तस्य जातत्वेन नैमित्तिकावश्यंभावात्॥ सह तु सर्वेषां गमने ज्येष्ठ

एव कुर्यात्॥ एकेनैवेष्टस्येष्टत्वविशेषात्॥ यदा तु पित्रा सह पुत्रास्तीर्थं गतास्तदा पुत्राणां न पृथक् तीर्थश्राद्धं॥ पितुरेव

जीवितेनास्वातंत्र्यात्॥ यदा वैश्वदेवेपि तदुपजीविनां देवनाधिकार इति वक्ष्यते तद्वदिहापि॥ तत्रापि पितुरशक्त्यादौ तत्प्र

तिनिधित्वेन भवत्येव॥ यदि तु पिता तीर्थेस्ति पुत्रश्च तत्र गतस्तदा स्वातंत्र्येण निमित्तस्य जातत्वात् कुर्यादेव न तदुपजीवना

संभवात्तीर्थश्राद्धं पुत्रः कुर्यादेव॥ यथा देशांतरगते वैश्वदेवं कुर्यादिति वक्ष्यते तद्वदिहापि॥ एवमेव ज्येष्ठभ्रातर्यपि तीर्थंगते

कनिष्ठस्य तत्र गमने श्राद्धप्राप्तिर्द्रष्टव्या॥ विभक्तानां पृथक्त्वपरस्य रं सहापि पित्रा सह तीर्थं गतेपि तत्रैवातीर्थं गतेन मप्रागुप तक

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५ × येषां पिता महः कुर्यात्तेषां कुर्यात्सितरि पितामहे प्रपितामहे च जीवति ×

च नात्पृथगेव तीर्थश्राद्धं॥ सन्यस्तादिपितृकाणां त्वमावास्यादिश्राद्धान्यविभागे ज्येष्ठेनैव॥ विभागे तु सर्वैः कार्याणीति
प्राग्भुक्तं॥ अयं च विभागाविभागयोरुक्तो निर्णयस्तीर्थेणे समानो ज्ञेयः॥ मात्रादेर्योर्द्ध्वरेतिहके तु विभागे विशेषो
वक्ष्यते॥ एवं तावज्जीवत्पितृकस्यापि पितृश्राद्धाद्यधिकारः सप्रकारो निरूपितः॥ जीवत्पितृपितामहकस्य तु पिताम
हेभ्य श्राद्धाद्यधिकारो जीवत्पितृपितामहप्रपितामहकस्य तु नैदृश्येमधिकार इति विज्ञानेश्वरः॥ जीवत्पितरि यः श्राद्धं कुर्या
द्येषां पिता कुर्यात्तेषां कुर्यात्पितरि पितामहे [illegible] च जीवति नैव कुर्यादिति॥ अनेन वृद्धितीर्थसन्यस्तपितृकेनापरो
जीवत्पितृकस्यैव वृद्धितीर्थसन्यस्तपितृपितामहकस्यैवेरो जीवत्पितृपितामहकस्यापि पितामहेभ्य श्राद्धं भवती युक्तं भवति॥
७पि तृभ्यः पितामहस्य पितृपितामहप्रपितामहेभ्य इति सवशब्द प्रयोगो नियमः प्राग्व्युक्तं तव्यः॥ प्रपितामहे जीवति तु ततः परे
भ्यो देयमिति विज्ञानेश्वरमतं॥ तम्भो गिरिरयमसुक्तं निगमे॥ येभ्यो वापि पिता तेभ्यो दद्यात्स्वयं कर्मणि॥ इत्यास्त्रिभ्यः
परेभ्यस्तु जीवेदत्रिन्नयं तरेति वैतानकर्मणी सुपलक्षणं॥ एवं च विकल्पः सिद्धः॥ इह च मातामहानामप्येवं श्राद्धं कु
कुर्यादिति च लक्षणं संतेन विज्ञानेश्वरमातामहे चापिश्राद्धमानरि जन्मियमानयो मातृपितामहप्रपितामहेभ्यो

पितृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२न

रेयमिति पृतीयेनेत-जीवत्पितृकविशेषं ॥ एवं शब्दयुक्तस्यां निर्देशवाक्यस्य येभ्यः पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यादित्यादेः सा
साद्दृश्याय कथा सतेवीं ध्यातः ॥ ननु मृतपितृकविशेषं ॥ इह च येषां मते अनुक्रममृतस्य सपिंडीकरणं नास्तितेषां मते यथा पित
रि मृते पितामहे जीवति पितुर्वार्षिकमेकोद्दिष्टमेव ॥ अमावास्यादौ तु पितामहस्य पित्रादिना पार्वणं ॥ यस्य पिता प्रेतः स्यात्स
पित्रे पिंडं निधाय पितामहात्परमाभ्यां द्वाभ्यां दद्यादिति विष्णुवचनस्य पितुः पितामहादिभिर्व्याख्यानांगीकारात् ॥ न चानुत्पन्नस्या
पनयजीवत्पितृकस्य मातरि मृतायां पितामह्यां जीवंत्यां मातुर्वार्षिकमेकोद्दिष्टमेव कार्यं ॥ तीर्थश्राद्धादौ तु पितुर्ये दद्युस्तेभ्यो दद्यान्
मे पितुः पितामह्यादिभ्य एव दद्यादिति सिद्धांतः ॥ अन्ये त्वाहुः ॥ एवं सति नस्य गयायाम न्वष्टक्ये च मातुरेकोद्दिष्टं प्राप्नुयात् ॥ अन्वष्ट
क्यं गयायां प्रेतपक्षे सांयत्र मृतेऽहनि ॥ मातुः श्राद्धं सुतः कुर्यात्पितर्यपि च जीवतीति ॥ मातुरेव श्राद्धविधानेन पितुः पितामह्यादीनामप्राप्तेः ॥ न
चवा न्यमास्तामेवमिति प्रापकाभावात् ॥ अमावास्यादिविकृतनेष्वन हि सर्वश्राद्धे पार्वणता प्राप्नोति ॥ सा च एकोद्दिष्टप्रकृतितमाता पि
त्रोः सपत्नी मातुरिति विशेषस्य ॥ अनन्तरवेद्युत्क्रममृतमातादि सपिंडीकरणं वक्ष्यमाणे नावश्यकमिति नश्यत्यादिकाः ॥ तस्मा
त्पितरि मृते पितामहे जीवति पितुः पिंडं दत्वा स्वपितामहात्परमाभ्यां द्वाभ्यां पिंडौ दद्यादिति सर्वं पार्वणविशेषविधिरिति आरभ्याभंगीकृ
त्य समानन्याय तया मातर्यपि श्राद्धेऽयमेव पितुः पितामह्यादिप्रपितामहीभ्यां दद्यादिति ॥ एवं पितामहप्रपितामहयोर्जीवतोः पितरि मृत
त्वं पितामही प्रपितामह्योर्जीवतोर्मातृमरणेऽपि द्रष्टव्यं तो वगंतव्यं ॥ इदानीमान्वष्टक्ये विशेषो ऽभिधीयते ॥ तत्रान्वष्टका चतुष्टय
मुक्तमाश्वलायनेन ॥ हेमंतशिशिरयोश्चतुर्णामपरपक्षाणामष्टमीष्वष्टका इत्युक्त्वा परेद्युरन्वष्टक्यमिति ॥ पंचम्यपि तेनैवोक्ता
एतेन माघावर्षं पघाज्ञपरपक्ष इति मध्यवर्षास्वश्यादिषु मघाभिमर्थः ॥ माघ्यावर्षमिति पाठ तु संदेह्यं ॥ इयं च पद्मपुराणे प्रो
श्रो

23

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ २ वैत्री
९ ९

का ॥ दौपचर्यका भूयः पितृलोके भविष्य तीति पितृणां वचनात् ॥ एवं च जीवत्पितृकस्य यस्य ... का अवस्थानुष्ठेया सापि पितृकरवे
व ॥ यदा तु सं राज्ञि स्तद पंचम्यावस्यकी ॥ सर्वासामेव माहृणां श्राद्धं कन्यागते रवौ ॥ नवम्यां द्विपुरातव्यं ब्रह्मल्ल भ्यवरा
यनज्ञनिस्मृते नावश्यकत्वस्मरणात् ॥ सर्वासामित्युक्ते दंसिध्यति ॥ यद्यपि मातृश्राद्धस्य ॥ ड ननन्यामेव गुरुस्वत्वा न्व एकस्य विधितः ॥
सपत्नीनां न पृथक्त्व श्राद्धं पितृभ्योप्य वर्षीयस्युमिति ॥ तेन स्वमातरि सत्तामपि ना भ्यो स्या त् ॥ तस्यामृतायां च तत्सैवताभ्य भ्यर
यात् ॥ तत्र चासां वियोगे स्मिंस्तेसर्वासानामपि निर्देशनेकस्मिन् ब्राह्मणे द्वयोः पिंडे वा वाहनादिकमुपमन्त्वा ॥ एकत्वा मत्रे वचनेन बहुवचन बहुवचनं या
अनेसामिः प्रयाणविशेषो नारण्य सूत्रादिभ्यो वगंतव्य ॥ इह च यद्यपि जीवन्मातृपितृक अपर पिंडपितृयज्ञ वक्ष्यः पितृभ्यो रसो तान्ते
चमातामहान्तरापितुः पित्रादित्रिकाय स्वास्वमातृत्रिकाय स्यात् ॥ अन्वष्टकासु वृद्धौ च गयायां च क्षयेहनि ॥ आत्र मातुः पृथक् श्राद्धमन्यत्र पति
नासहनि आग्निपुरामोमाहूणामुपयुक्तमित्युक्तमपि ॥ पुनर्भोक्तराज्ञ नपितामहैः श्राद्धं कार्यं यथाविधि ॥ तथैव प्रपितामहैर्वैश्वदेवपुरःसर
मितिपुनर्मात्रादिकीर्तनस्यैवमर्थत्वं अन्तरिक्तपृथात्वनाभावात् ॥ मातृमरणे पितामहीनां जीवने च प्रागुक्तमेव ॥ पिंडपितृयज्ञे विशेषो निरूपतः ॥
तत्र जीवत्पितृकस्य होमांतमनारंभो वेति कात्यायनेन पक्षद्वयमुक्तं ॥ परिशिष्टे परंपक्षद्वयमुक्तं ॥ होमांतं पितृयज्ञः स्यात् जीवे तु पितरि जानतः ॥
पितरं ओलग्य ह्यावापि जीवनि एणुयावरो ॥ येभ्यः पिं ... गर्भिताद्याब्भ्यः पुत्रोपि वारयेत् ॥ न द्राजीवत्पितारद्याग्निष्पोंगमी श्रुतिरिति ॥ ए
वं जीवत्पितृपितामहेरपि द्रष्टव्यं प्रावत् ॥ यानि चपिंडपितृयज्ञविधानैव कुर्तव्येनो तानि तेषां पिंडपितृयज्ञविकृतित्वात्तद्वदेव प्रयो
पिपसागृहूभ्वा ॥ यदा चापिंडपितृयज्ञाकरणं तदापि सन्यसाग्निपितृकस्यामातुरस्याग्निश्राद्धं स्मार्ते पृथगाग्नौ करणमेव हेवा ॥ स्मृतीनां
सावारण्येन प्राप्तकत्वात् ॥ सामिकत्ता मातृविषय ब्रूपस्त प्रादतिरस्तरदा ॥ यत्तु दर्शश्राद्धं गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ न जीव
स्तु

कृ. ६
नै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग्नित्रयकः कुर्यात्तिलैस्तर्पणमेव चेति कौण्डिण्यवचनम् ॥ इतराभ्यनुज्ञा पूर्वं संगारवप्रवृत्त व्याख्येयं ॥ शौरि पर्यरसि केपि दर्शपितृयज्ञाग्नि
धिनानकुर्यादिययाश्राद्धं तद्दर्शेनगत्वा न कुर्यादिति ॥ यद्वा दर्शश्राद्धं पिंडपितृयज्ञं अनरेभपसे कृतात ॥ अपरपक्षकर्मानि तिनिय
निषेधवाधेनप्रसक्तं काम्यापरं पक्षिकं ॥ अथ जीवत्पितृकस्य वैश्वदेवविचारः ॥ तत्र यद्यविभक्ताः पित्रा सह पुत्रास्तदा पुत्रार्थ
प्रेपि वैश्वदेवस्य तेषां पितुः पत्नी विंत्तेन स्वातंत्र्याभावस्तत्संस्कार तात्रयैथं च भवति ॥ अविभक्तानामपि देशांतरगमने तु कार्य
९स्कृ जितापृथक्पाकत्वेन स्यात्तेन न नश्योन्य थाकिन्वषी भवेदिति कात्यायनेन दोष श्रवणात्संस्कारार्थं वैश्वदेवं कर्तव्यमि ति पर्न
९प्र निके वित ॥ अन्ये तु ॥ वैश्वदेवास्ते भवेत् कुर्याद प्रमाणात् ॥ अन्नं मनैनासंप्रकृष्य किल्बिषा नुपभुज्यन इति स्मरणात् ॥ एतन्मूत एतन्मूत
पितृकस्य वैश्वदेव करणं नैतरे पाकांतरप सहैव जीवत्पितृकस्य सहणं वनेतिव दंति ॥ विश्वेदेव प्रापक भावस्य तुल्यत्वात् ॥ पित्रा
पक्षे सहपि भागपृथक्त्वे तु वैश्वदेवो भवत्येव विभक्तानां भिन्नधर्मत्वाजकत्वात् ॥ वैश्वदेवं च यदा लौकिकाग्नौ पाकस्तदा तत्रैव ॥ यदि
तु तस्मात्तिग्नौ तदा तदपि तत्रैव भवति ॥ यदि स्या लौकिके पाकस्त तो जनं तत्र हूयते ॥ शालाग्नौ तत्र पक्वं विधिरेष सनातन इति
कुर्मपुराणे वचनात् ॥ यस्य चैवं वैश्वदेवं जीवत्पितृकेण कर्त्तव्यमिति सिद्धं तदा अथ सायंप्रातः सिद्धस्य हविष्यस्य जुहुयादित्युपक्रम्याश्व
लायन वचनेदेवभूतपितृयज्ञानामुक्तत्वात्तेषु स्वधा पितृभ्य इति पितृयज्ञस्य सर्वशाखा प्रत्यया न्यायेन शाखां तरोक्त मनुष्येपि
तृदेवसहत्वेन नित्यश्राद्धरूपं प्राप्तिस्तस्य च जीवत्पितृक प्रतिनिषेधात् पञ्चभूतयज्ञा एव भवतः ॥ यस्तु पितृयज्ञस्य स्वतंत्रतान
नित्यश्राद्धत्वं तस्मिन्पक्षे मनुष्यपितृसंबंधि कर्मविषयत्वाभिधानान्निषेधस्य देवपितृसंबंधि कर्मविषयत्वात्स्वान ब्रह्म यज्ञानंत
पितृकस्य रमाविनर्पणादावित्र पितृयज्ञे पितुस्साधिकारः सिध्यति ॥ सन्यस्ताद्रिपितृयज्ञस्य नित्यश्राद्धेपि पितृपित्रादिसंबंधेन कर्त्तारस्यैव ॥

त्रम दृ पि प्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माता पित्रोरितरद्दृव्यगतमपि साहित्यं विवक्षितं॥ ४

कस्यचित्तु पित्र्यहाभावेऽपि जीवत्पितृकस्य विशेषविधानादेव न तत्राधिकारः॥ नाभिमात्रे जले गत्वा कृत्वा केशादिधार्यं [illegible] जइति सामान्येन स्ना
ने केशश्मश्रुधारणं विधाय जीवत्पितृकस्य॥ जीवत्पितानकुर्वीत रश्मिणेकरास चयानिति पुराणे विधानात्॥ तथैव स्मृत्य॥ देशीस्ना
न कुर्वन् मातापित्रोस्तु जीवतोः॥ पुत्रः कुर्वन्निराज्येष्ठपित्रोर्हन्ति जीवनइति योगयाज्ञवल्क्यवचनात्॥ इदं चैषां नोदकस्नान
विशेषं इति शिष्टाः॥ उदकस्नानविधिरिति मार्गविषयतस्यैव संभवात्॥ मृतपितृकस्य सर्वत्राधिकारात्॥ तेन एकैव जीवने नि
षेधाप्रवृत्तिः॥ तीर्थाभावे तु करुणं मुण्डनं कपरतीर्थेरिति नियमवचनस्य नैमित्तिकविषयत्वेन बलवत्त्वात्॥ एवं ग्रहणादिस्नानस्यापि
नैमित्तिकत्वेन बलवत्त्वमूह्यं॥ विस्तरभयान्नेह प्रपञ्च्यते॥ नैमित्तिकवदेवच काम्येष्वपि बलवत्त्वमूह्यमिति संक्षेपः॥ यथा चरसः॥
मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म च सर्वशः॥ न जीवत्पितृकः कुर्याद् गुर्विणीपतिरेव चेति॥ मुंडनं शिरोमुंडनं॥ पिंडदानमेकोद्दिष्टपार्वणभेदे
न पिंडस्य पिंडदानं वा स्यात्॥ सर्वशः सर्वप्रेतकर्म प्रेतसंबंधिकर्म तेन प्रेतस्य दहन[illegible] दाहादिकारी निन भवंति॥ मुंडनं चरागप्राप्तं सुरवा
निर्धर्मप्राप्तिविदं॥ सामान्येऽधि प्राप्तमपि च॥ यथा [illegible]नुमती नांच परिवापनमिति आपस्तंबोक्तं मृतादल्पवयसां मुंडनं॥ इदं हि सामान्यं
जीवत्पितृकस्यातिरिक्तविषयत्वेनाप्युपपन्नं॥ यत्र तु नित्यं नैमित्तिकं काम्येषु वपनं विहितं तत्र भवत्येव॥ तत्र नित्यं मुंडनं॥ यथा चौपनयनव्रतादि
सर्गेषु आधानदर्शपूर्णमासज्योतिष्टोमादिषु॥ नैमित्तिकं यथा तीर्थप्राप्तौ स्वेतमरणादौ वा॥ काम्यं काम्यज्योतिष्टोमादियत्नेषु काम्यती
र्थयात्रादौ च॥ न च तेषां धारणं जीवत्पितृका[illegible]तिरिक्तविषयत्वं वाच्यं॥ चौलादीनामेवान्यविषयत्वे तस्य चौलादिविध्यंत ११

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

26

२८

राभावेन संस्काराभावप्रसंगात्॥ वपनमात्रस्य तु अन्यविषयत्वे निषानिषसंयोगविरोधात्॥ नैमित्तिककाम्ययोस्तु गंगायां च मुंडनयोर्निषे
धे दौर्बल्यीयस्त्वाधिक्यात्॥ श्रुतिविहिते च मुंडने अप्राप्तेन स्मार्तेन निषेधादौर्बल्यीयस्त्वाधिक्यात्॥ गंगायां भास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गु
रोर्मृतौ॥ आधाने सोमयाने च वपनं सप्तसु स्मृतम् इति निगमवचनाच्च॥ इदं हि तीर्थादौ वपनसामान्यविधिनैव वपने प्राप्ते वेष्यष्यर्ण
पत्न्यर्थमेकेन चिल्ली वपितृकगुर्विणीपतिनाहिनिमित्तेन वपननिषेधप्रसक्तिस्तत्र पूर्वोक्तन्यायसिद्धप्रतिप्रसवानुवादार्थं तद्विधाना या
र्थं वा॥ अत एव स्मर्यते॥ सौरे नैमित्तिके कार्ये निषेधे सत्यपि अप्र यं अपि गर्भे मृतदारस्यास्सु प्रायश्चित्ते च नीर्थकरोति॥ निषेधे सत्यपीसु
के प्रतिप्रसवः सिध्यति॥ गंगायां भास्करक्षेत्रे इति तीर्थयात्रोपलक्षणं॥ उभयोपादानं तु तीर्थे मुमुक्षत्वात्॥ विना तीर्थं विनायज्ञं मा
तापित्रोर्मृतिं विना॥ यो वा वपति लोमानि स पुत्रः पितृघातक इति॥ स्मार्तिकं विधायादौ तीर्थे मुंडनामाचरेदिति च संगतं वचनात्॥
परत्वेऽपि विशेषेणोपसंहारविषयत्वात्॥ सामान्यस्य गंगायामिति विशेषेणोपसंहार इति वाच्यं॥ सामान्यप्रतिप्रसवार्थत्वेन गंगायामिति विशेषस्यापि सामान्य या
स्मृतकस्यापि मातृमरणे मुंडनप्राप्त्यर्थं॥ गुरोर्मृतमिति क्षेत्रजस्य काम्यविषयं॥ संग्रहवाक्ये तु मातामहादेरपि शिरोवपनमेवविवक्षितं॥
जीवपितृकशिरोवपने स्वशिशानां विगानाच्छिष्टाचारणास्य तत्रैवोपसंहारात्॥ एवं सौरं तु कृतमिति वपनमिति च शिरोवपनमेव द्रष्टव्यं॥
यत्तु कुंभे कर्कटके चैव कन्यायां कार्मुके रवौ रोमखंडनं हन्ता स्वपितृन् प्राशयन्नेयमद्रं इति सुमंतुवचनं तद् न कर्तव्यं धारणनिषेधकं॥ १९

४१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१२ तत्प्रहस्यग्रहणा यथाब्रह्मचार्यादिकं नास्कंदतत्तथापितद्ग्रहणात्स्त्रीपतितकमपीति कश्चित॥ अन्यतु पितृत्र्यादूस्यापित्रादिपर्यंतलक्षणापत्तेः
पितृभावापत्तिपरत्वेन तत्प्रयपिपितृणांसत्वादततत्वदन्तिरविशेषमाहुः॥ पिंडदानं त्वित्यत्र स्त्रीवपितकस्यापिंडपितृयज्ञ हांमांतपक्षपिंड
दानाभावात्सादृश्यं॥ यद्वा यत्न श्राद्धसंभवपिंडदानमात्रमुक्तं यथादेवलेनपिंडमात्रप्रदानमप्रभाव दृष्टविप्रयाः॥ श्राद्धाहनितुसंप्राप्ते
भवेन्निरस्तानापिवति॥ यथाचदेवीपुराणे॥ तीर्थश्राद्धविधिनेवपिंडदाने प्राप्ते पुनःपिंडदानं तु मध्यस्तपितृणांच्येवनक्षमितितत्रस्त्री
वपितकस्यापिंडदानपक्षोनभवती यथमर्थः॥ तर्पणपक्षस्तुतिलैः सम्प्राप्तनिर्वापिसममतजलांजलिं॥ भक्तिनम्रःसमुद्दिश्यभुम्रसस्याक्
प्रदास्यतीतिपितृकश्राद्धाराकं प्रस्फुक्तत्रापिभवयथा॥ वृद्धौतीर्थेच सन्यस्तानांतच पतितानसति॥ यथाएवपितादद्यात्तथापादद्या स्वयं
सुतइतिस्मृतिसंग्रहवचनेन दद्यादित्यस्यतत्प्रतिजलांजलिदानरूपतर्पणेप्यविशेषेण विशेषणनिषेधाभावात्प्रवृत्तेः॥ तर्पणपितितस्वास्तस्यनश धा
वति॥ नस्त्रीवपितकः कुर्यात्तिलैः कृष्णैश्चतर्पणमिति लौगाक्षिवचनात॥ अनेनैवतु प्राप्तस्यपिंडदानस्य हानिरुपधुइति॥ अथवास्त्रीवपितकस्य 12
यानिश्राद्धानिनांदीश्राद्धं तीर्थश्राद्धं सन्यस्तादिपितृकस्यामावास्याश्राद्धं ग्रहणश्राद्धमित्यादीनि तेनपिंडदानेन सापिंड्यमेव न मथमेनतत्र॥ श्रीसंवंद॥ १२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यथा अतीपातसंक्रांत्यादिश्राद्धानि पिंडरहितानि तथैतदपि। पिंडदानराहित्येन तत्समुच्चरितानामन्येषामपि राहित्यं स्यादिति॥ पिंडयज्ञनिवर्तनमप्यादिषु
कथंचन॥ सोऽनुतद्दिकार्यनियमाद्धुक्षवाद्विभिरिति छागलवचनात्॥ संकल्पस्वरूपनिषेधनात्॥ आवाहनं स्वधाशब्दं पिंडनाहरणं तथा॥ विदि
रपिंडदानं च संकल्पं पाद्धैव जयेदिति॥ स्वधास्वधाक्षतामिति॥ पिंडशब्देपिंडः॥ पिंडदानस्वरूपानुपादानात्॥ यत्तु महादिने यज्ञसामयोगं च पिंडदानं तत्र
तन्निषेध ॥ विषयः॥ प्रतिप्रसवत्वा प्राप्तवचनं चस्मार्तनिषेधाद्बलवत्वात्॥ प्रेतकर्मानित्तसंघातगते श्वेव सादि पुत्रसगोत्रादिसमस्तसगोत्राद्य
भावपि च जीवत्पितृकः सगोत्रासगोत्रप्रेतस्य दहनालंकरणादि सपिंडीकरणांतौर्ध्वदेहिकं च न कुर्यात्॥ नच प्रेतकृपस्यापि तत्कृपवाश्चेदव जीवत्पि
तृकप्रतिनिषेधास्तितत्कृ॥ प्रेतकर्मसामान्याभावेन च। तत्सापितृकृपतत्वाभावात्॥ सपिंडीकरणं तत्र श्राद्धाहिपितॄनावाप्नोति॥ अतस्तद्दुत्तरभावविनाभवा
भावास्यादिश्राद्धानामनावापितृकृपं न ततस्त्यैतानां॥ अतएव मार्कंडेयेन सापिंडीकरणमुक्तं॥ अतः प्रभृतिवै प्रेताः पितृसामान्यमश्नुत इति॥ अयं च
जीवत्पितृकस्य पिंडदानप्रतिषेधो मातुरन्यत्रेत्यर्थः॥ यत्र तु मातृश्राद्धमाम्नातं॥ यथामैत्रायणीयपरिशिष्टे॥ अन्वष्टक्यगयाप्रेतोऽसमाय
क्षयमृतेऽहनि॥ मातुःश्राद्धं सुतः कुर्यात्पितर्यपि च जीवतीति॥ तत्रापि पिंडदानं नववर्षविषयमेवेति॥ अन्वष्टका सु चान्येषां श्राद्धं कार्यं तथैव च स्वपत्न्याः॥
पिंडनिर्वपनं कार्यं तस्या नादिनसम्मतं श्राद्धविधानेन पिंडदानं प्राप्त पुनस्तत्र तेन स्वपदाप्यस्य च पिंडादानं निषिद्धं तदा तस्य च न तत्प्रा स्पर्शेनात्॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तथा अग्निपुराणे॥ न कालादि गयातीर्थे दद्यात्पिंडं श्वपि प्रया इति पिंडदाननियमकीर्तनस्य कालकर्मादिघटित पिंडदाननिषेध प्रतिप्रसवार्थत्वात्॥ यत्नात्राप्यात
य पिंडं तत्रैव तु प्रशस्यते इति गायत्र्यादिवाक्य गयायां पिंडदान प्राधान्यावगमाच्च॥ तथा वृद्धस्मृतौ॥ पिंडदानं प्रकुर्वीत मातापित्रोः क्षयेहनि इति
उत्तपि पार्षिकश्राद्धेन न सिद्ध पिंडदानानिषिद्ध कालकर्मादि प्रतिप्रसवार्थत्वेनैव तस्यात्वात्॥ अत्रात्मादिनासपिंडश्राद्धकरणस्य सर्वसाधारणं॥ एवं च यदा
जीवत्पितृकामातुरन्वष्टक्यादावन्यत्पिंडदानमात्ररूपमनुकल्पं कराति तदा कश्चिन्मतं प्यत्र तत्र निषेधान प्रवर्तते। पिंडदानस्यावश्यकत्वात्॥ अतः॥
इदं च जीवत्पितृकस्य पिंडदानं संग्रहे॥ विवाहव्रतचूडासु वर्षमर्धं तदर्धकं॥ पिंडदानं मृदास्नानं न कुर्यात्तिलतर्पणम् इति निषेधविषय विवाहानंतरं स
वत्सराः तत्रैव॥ महालये गयायां च मातापित्रोः क्षयेहनि॥ कृतोद्वाहोपि कुर्वीत पिंडनिर्वपणं सदा इति साधारण्येन प्रतिप्रसूतत्वात्॥ अपि च द्वि
नोपनयनादरपि ग्रहणं॥ मृताहश्राद्धं च सपिंडीकरणात्तरभावि मातृमासिकमपि जीवत्पितृकस्यापि पिंडदानं प्राप्तं॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वं यदा
कुर्यात्तदा पुनः॥ प्रत्यब्दं यो यथा कुर्यात्तथा कुर्यात्सुतोप्यपि इति षठणसिस्मरणात्॥ यत्र च जीवति पितरि माता म्रियते तत्र मातुर्द्वादशाहात्सपिंडीकरणांतं
प्रेतकर्म पुत्र एव कुर्वीत॥ पित्रोः पुत्रेण कर्तव्या पिंडदानोदकक्रियेति शंखोक्तेः॥ पुत्राभावे सपिंडा मातृसपिंडाः शिष्याश्च दद्युरिति गौतमवचनात्पुत्रपुविध

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मानेषु नान्येषे नाचेयस्वधामिति कृष्णभंगस्मरणाच्चाच्चय अतिरकांपं पुत्रस्यनाधिकारावगमात्॥ यद्यपि विधिजीवन्मृतादिनकविषय
निषेधश्च मातृतदतिरिक्तविषयइति सामान्यविशेषभावस्तः तथापि विधिरेवबलवत्वात्॥ पुत्रस्यमुख्याधिकारित्वात्ः बाधकत्वनियामक
त्वात्॥ जीवत्पिता पितामह्याद्या मातुः कुर्यात्सापिंड्यं॥ प्रमीतपितृकः पित्रा पितामह्यापि वा सुतः॥ पादिपमाद्यश्च नानुरोधात्॥ सापिंडतादिग
उणं तद्देतप्रेतकर्मोपलक्षणार्थं॥ इदं च जीवत्पितृकस्य मात्रादीनां द्वादशाहादिसपिंडीकरणांतं प्रेतकर्मविभक्तपुत्रात्पुत्रस्य पुनर्वचनानुकृतं आपिति
आद्धनिर्णये नैवबाद्धं अविभक्तं ब्रापितृसर्वेषां धनमेकीकृत्य ज्येष्ठेनैव कार्यं मातृविशेषः॥ नवश्राद्धं सापिंडवं आद्धान्यपि च षोडश॥ श्री॥
एकेनैव तु कार्याणि संविभक्तधनेष्वपीति स्मरणात्॥ सर्वैरनुमतिं कृत्वा ज्येष्ठेनैव तु यत्कृतं॥ द्रव्येण चाविभक्तेन सर्वैरेव कृतं भवेत्॥
इति मरीचिस्मरणाच्च॥ सा पुनर्भात्रा विभक्तश्चापि स्वस्वमातुः सुतः पुनः कनिष्ठोपि कुर्यात्॥ श्राद्धमिपत्तद्विषयत्वात्॥ एवं स्वस्वमातामह
ह्यपत्यादिष्वपि द्रष्टव्यं॥ यदा तु ज्येष्ठस्य मुख्यासन्निधिः तदा कनिष्ठो गौणैरपि द्वादशाहांतमेव कर्तव्यं॥ एकादशाहादिसापिंडीकरणांतं तु ज्येष्ठस्य मुख्यास्मानं॥
असगोत्रः सगोत्रो वा यदि स्त्री यदि वा पुमान्॥ प्रथमेहनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेदिति॥ द्वपरिशिष्टात्॥ एकादशाहादिकर्मणो ज्येष्ठस्यैवाधिकारनियम॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति प्रचेतसः स्मरणात्॥ सपिंडीकरणे मातापित्रोर्वसिते पुत्रः कालादपि चिरादपि वायुपुराणे पुत्रः शाद्वस्य मुख्य मात्वा मातुः सपिंडीकरणं
केन सह स्यादपेक्षितमीरव आह॥ मातुः सपिंडीकरणं कथं कार्यं भवेत्सुतैः॥ पितामह्यादिभिः सार्द्धं सपिंडीकरणं स्मृतमिति॥ मातरि मृतायां पिता
महीं जीवंत्यां सपिंडीकरणाभाव एवेति केचित्॥ मुख्यमनुप्रमीतानां नैवकार्यं सापिंड्यमिति स्मरणात्॥ अन्ये तु जगादिरा॥ भाद्धविधारात्तु दृषण
ग्रासादिदं वचनं दृशाविशेषविषयमादिवरं॥ तथापि मातापित्रोर्मध्ये च ॥ मुख्यमनु प्रमीतानां न सपिंडीकृतिरिष्यते॥ यदि माता यदि पिता मृतौ
६ नैव विधिः स्मृत इति॥ पत्नी स्त्री कर्तृक सपिंडीकरणनियमा। दूर्शांतरे तु पित्रादीनामपि सापिंडीकरणं भवत्येव। अन्यथा सापिंडीक
रणात्प्राक् जन्यापितृभावापत्तौ भावेन वार्षिकादि संप्रदानयोग्यताभावेन पित्रादिवार्षिकांतकरणप्रसंगात्॥ पितामहा वाच्य पित्रादि ह्रास्
यादिमंत्रलोपादि बहुवैषम्यप्रसंगश्चेति न च तेन विधेन वपितृभाव इति वाच्यं॥ अश्रोतादृष्टकल्पनापातात्॥ अपरे तु॥ मुख्यावधि सपिंडी
करणनिषेधो यो॥ तेन पश्चात्क्रमेण सपिंडीकरणं कार्यं॥ तावच्चापि त्राद्यादि ह्रासादि युक्तमंत्र सहितमेवा द्धं कार्यं॥ मासिकवत्॥ न च प्रेतत्वाद्यप्रसंगः
प्रेतत्वाद्यास्य गणनाद्यात्॥ यदा तु जीवाति तेकामातरुच्या कृतचूडा पर्णांत्रिव सरस्य तदा विशेषः॥ कात्यायनेनोक्तः॥ अनुपेतेन पन्याच ॥१७४॥

32

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रवितानंस्तमंत्रकं॥ कर्तृ प्रमितरस्तर्य दारयदन्यमवहीति॥ यदा तु कृतचूडः पूर्णत्रिवर्षश्च तदा हस्तु मंत्रः॥ अनुपेतानपि कुर्वीत मंत्रवर्जं तमधिकं॥
य घसो कृतचूडस्याघादिनास्यात्रिवसर इति॥ इदमुभयं जीवदजीवत्पितृकविषयं न साधारणमपि पुत्रप्रकरणे न पुत्रविषयं॥ प्राग्गुरु
न्यायेन वनिषध्वबाधकं॥ पत्न्यस पुत्रविषयं॥ यदा तु जीवत्पितृकस्य पुत्रस्य भार्या म्रियते तदा शंखवचनात्॥ भार्यापिंडपतिर्दद्याद्भर्ता भार्यापतये च यति॥
पे हीणस्त्रीनाच॥ अपुत्रायां मृतायां तु पतिः कुर्यात् सपिंडतामिति॥ अस्यापि साधारणत्वपि पुत्रन्यायेन बलवत्त्वे सपिंडनाग्रहणं न दंतापकृष्टानां॥

अत्र सपिंडग्रहणं न प्रतपीडावार्यकार्यं ऽश्च संग्रहीतं॥ ... यापुत्रग्रहणं मुख्यगौणपुत्रपौत्रप्रपौत्राभावपरमिति मन्तव्यं गतं॥ इहन्च मुंडन पिंडदा
न प्रेतकर्माणि जीवत्पितृकस्यान्यत्रापि भवंति॥ यथा पुत्र पितृमरणे अपुत्र सपत्न्यमातृमरणे अपुत्रमातामहमरणे च॥ भ्रातृणामेकजातानां मेकश्चेत्पुत्र
वान् भवेत्॥ सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रिणो मनुरब्रवीत्॥ सर्वासामेकपत्नीनामेकश्चेत्पुत्रिणी भवेत्॥ सर्वास्तास्तेन पुत्रेण पुत्रिण्यो मनुरब्रवीदिति॥ मनुवच

कुर्यात्
ने भ्रातृपुत्रसपत्नीपुत्रयोः पुत्रत्वाति देशात्॥ यथा व्रतस्थोपि सुतः पितुः कुर्यात् क्रियां सदा नरः॥ उदकाद्यामहाभावाहा दौहित्रापितृवाऽर्हतीति मत्स्यपुराणात्
दौहित्रस्य साक्षाद्पति देशात्॥ व्रतस्थ इति ब्रह्मचारी आरब्धव्रतश्च॥ पितुरिति मातृचार्योपाध्यायानामप्युपलक्षणं॥ अतएव याज्ञवल्क्यः॥ ... आ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्रतं कुर्याद्व्रतस्य समापनादिति आदिदेशो हि न ब्रह्मचारिणो व्रतस्य सामान्यतः पिंडोदकदानादि निषिध्य पित्रादिषु प्रतिप्रसवः कृतः॥
आचार्यपित्रुपाध्यायान्निर्हृत्य व्रती व्रती सकटान्नं च नाश्नीयान्न चतैः सह संवसेदिति॥ सरूपान्न यथोक्ते ... ध्यक्तं॥ स मातापितरौ दृष्टैक
शेषेण मातुरप्युपादानमिति विज्ञानेश्वरः॥ अतश्च अ नपितृकस्य जीवपितृकस्यापि ब्रह्मचारिणो मातामहस्य पिंडोदकदानाद्यधिका-
रः॥ न तु पितृमातृः प्रतिप्रसवाभावात्॥ अब्रह्मचारिणस्तु जीवपितृकस्यापि पितृ आदि पिंडोदकदानाद्यधिकारितं॥ एषां वचनानां प्रतिप्रसवार्थत्वात्॥
पृथाग्नतस्य स्यापित्रादिक्रिया अनन्यगतीनां दौहित्रस्य पुत्रमातामहस्य दत्तपिंडदानादिक्रियाणि सति ता सर्व्वा॥ जीवदज्जीवपितृकसाधारणा
न्यपत्यानि सापिंडादिधिष्यः पुत्रासन्निहिततरत्वा दूनवंतीति॥ यत्र च पार्वणे दौहित्रेणः सपत्नीकः ... पिंडदानादि कुर्यात्॥ तस्य साक्षा-
त्क्रियाविधानेन सापिंड्यदोषाभावे नच दुर्बलत्वात्॥ इतरस्य तु अतिदेशप्राप्तत्वात्सगोत्रत्वेन च दुर्बलत्वात्॥ मुंडनं तु न तस्य भवति क्रियायामाना-
धृतानां॥ भर्तुः सपत्नीपुत्रयोः सपत्नीपुत्रस्य सपत्नीपुत्र एवापिंडादिदद्यात्॥ पितृपत्न्याः सवर्णादानादि इति सुदंतुना तस्य साक्षाद्विशेषात्सर्वासां मकृ-
पत्नीनामिति मनुना पुत्रत्वो दशस्य॥ न चानयो दुर्बलत्वम् अतिदेशेन भार्या पिंडं पतिर्दद्यादिति तु साक्षाद्विधित्वेन बलवत्त्वादिति वाच्यं॥ श्री॥ ॥१२५॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दृष्टत्वाच अपुत्राभावे मनुना सपत्नीपुत्रस्य पाठात् भार्यापिंडाभिसस्य तदभावविषयत्वेनाप्यर्थवत्वात् ॥ सपत्नीपुत्रदौहित्रयोश्च समवाये सपिं
डत्वाविशेषेन बलवत्वात् सपत्नीभ्रातृपुत्रश्चोर्ध्वदौहित्रकाद्यधिकारिणो इतरस्याः सापिंडमात्रेण दुर्बलत्वात् ॥ अपुत्रस्य पत्नीभ्रातृपुत्रसमवाये
पत्न्येवोर्ध्वदौहित्रकाद्यधिकारिणी ॥ अपुत्रापुत्रवत्पत्नी कृशानसः स्मरणात् इत्युक्तमेव ॥ तत्र चतुर्थाहमेव सा कुर्यादितरः सूतपुत्र एव प्रागुक्तन्यायात् ॥
भिन्नविषयत्वात् ॥ भ्रातृपुत्रं स्वोप्यत्वं प्राग्वदुक्ता द्रष्टव्या ॥ एवं पुत्रास्तत्रिपाया पौत्राः पितामहा ऊर्ध्वदौहित्रकाधिकाराः ॥ एवमायुष्मती वगंतव्यं ॥
एवं मावजीवत्पितृकस्य मात्रा एकपिंडदानादावधिकारः सिद्धः ॥ कन्धिस्सा धारण्ये नाप्यधिकारः सिध्यति ॥ यथा सपिंड
मात्रमरणे वृद्धकस्तेय यतो प्राप्तवत्स्यत्यन्न ज्ञातय इत्यनुवृत्तौ सकृत्प्रसिंच्य उदकं नामगोत्रेण वाग्यत इत्युदकदानविहितं एवं माता
महाचार्यप्रेतानामुदकं क्रियेति मातामहादीनामपि मातामहोदकदानस्य जीवत्पितृकं प्रत्यपि प्रागुक्तन्यायेन प्रवर्तस्ताद्गुणपौर्वत्वाद्ब्रह्मचर्य यथा
ज्ञातीनामुदकदानमावश्यकं तथा मातामहादीनामुदकदानमपि सर्वागमात् जीवत्पितृकस्य ज्ञात्युदकदानावश्यकता गम्यते ॥ इदं च जीवत्पितृ
कस्य प्रेतोदकदानं सालिलं भवति ॥ अंजलिं सकृद्दत्वा सलिलं दक्षिणामुख इति स्मरणात् ॥ नचात्र जीवत्पितृकः कुर्यात्तिलैः कृष्णैश्च तर्पणमिति ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥३६॥ निषेधप्रवृत्तिः॥ अस्पृश्यादकृतस्नानस्य तर्पणादिविधानाभावेन तर्पणलाभाभावात्॥ जीवत्पितृकस्य दशाहाद्याशौचं प्रेतस्य स्पर्शेऽपि चेत् दशाहाद्याशौ
चं भवत्येव॥ तस्य स्वस्याशौचस्य स्नाततिलतर्पणमरणस्पर्शनिमित्तकत्वात् तत्कृत्यलाभाभावेन निषेधाविषयत्वात्॥ गुर्विणी
पतिस्तु मुंडनं धिक्कमपि निषिद्धं॥ प्रेतवाहो दधिस्नानं वपनं पिंडपातनं विदेशगमनं चैव न कुर्यात् गुर्विणीपतिः॥ ५ इत्युक्तेः तासां स्नानं
नखकेशादिकर्तनं॥ अंतर्वत्न्याः पत्युः कर्म प्रजा जीवत्पितृकस्य मिश्रा ग्रंथत्र दर्शितात्॥ ६ ग्रंथमतविस्तारण॥ श्रीभट्टरामेश्वरसूनुश्री
भट्टनारायणसत्सूनुः॥ श्रीरामकृष्णः स्वाध्याय जीवत्पितृनिर्णयमत्र कार्यं श्राद्धं॥ इति रामकृष्णभट्टविरचितो जीवत्पितृकनिर्णयः॥

॥३६॥

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M1462 Dist. Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=19.10.20 14:03
,TRANSFERRED=2020/10/19 at 14:08:40
,PAGES=36
,TYPE=STD
,NAME=S0004166
,Book Name=M-1462-JIVTIVKNIRNAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection